МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Львівський національний університет імені Івана Франка
Філологічний факультет
Кафедра української літератури імені Михайла Врзняка

Українське різдвяне оповідання XIX ст.

Магістерська робота
студентки VI курсу
групи ФЛУм - 21
напряму «035.Філологія»
(Українська мова та література)
Лешковят Юлії Тарасівни

Науковий керівник
проф. Корнійчук Валерій Семенович

Львів – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП 2
РОЗДІЛ 1 «ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РІЗДВЯНОГО ОПОВІДАННЯ» 7
1.1. Особливості жанру різдвяного оповідання 7
1.2. Різдвяне оповідання в українській літературі 23
РОЗДІЛ ІІ «Аналіз різдвяних оповідань на основі творчості українських письменників» 31
2.1. Новорічно-різдвяна тематика у творчості Олени Пчілки 31
2.2. «Морозенко» Панаса Мирного 40
2.3. «Ялинка» Коцюбинського 44
2.5. Марко Черемшина і його різдвяна казка «Сльоза» 55
ВИСНОВКИ 68
СПИСОК ВИКОРАСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 71

ВСТУП

Для українців Різдво завжди було дуже особливим святом, що наповнене багатьма традиціями, які беруть початок ще з дохристиянських часів. Окрім релігійної складової (з точки зору релігії, Різдво - це одне з найважливіших свят у церковному календарі), воно уособлює час, коли вся родина збирається разом, що є дуже цінним для нашого народу. Це свято, у якому змішались наші язичницькі та християнські традиції, тому ми святкуємо його не так, як це роблять інші країни. В українському літературному процесі XIX ст. активно почали з'являтися твори у жанрі різдвяного оповідання. Автори користувалися народною творчістю, у своїх працях описували традиції, які шанують під час святкування різдвяних свят. Представниками цього жанру стали П. Мирний, О. Пчілка, Л. Українка, її брат М. Косач, І. Франко, М.Левицький, Г. Хоткевич, Марко Черемшина, М. Коцюбинський та інші письменники.

Актуальність дослідження. Незважаючи на те**,** що українське Різдвяне оповідання XIX ст. було досить популярним серед письменників того часу, воно не є достатньо дослідженим та аналізованим серед науковців. Тема Різдва є глибока і багатогранна, це важлива ланка у спадщині українського народу, тому заглиблення у неї є таким значущим завданням. Вивчення цієї теми допомагає зберегти та розуміти цінності, які покладені в основу української культурної ідентичності. Також Різдвяні оповідання відображають соціокультурний контекст свого часу, ставлення до релігійних та соціальних питань. Вони допомагають глибше розуміти історію, моральні цінності та естетичні переконання минулих поколінь, тобто дослідження цієї теми розширить розуміння літературної спадщини. Вивчення різдвяних оповідань може показати, які цінності та традиції витримали випробування часу, а які можуть бути забуті або переосмислені. Це може вплинути на сучасні літературні твори, культурні практики та обряди. Вивчення різдвяних оповідань може посилити почуття

національної гідності, об'єднати людей навколо спільних традицій та цінностей, сприяючи підтримці національного духу.

Таким чином, актуальність дослідження українського різдвяного оповідання полягає в його значущості для збереження культурної спадщини, наукового розвитку, розширення розуміння минулого та впливу на сучасне суспільство.

Новизна роботи зумовлена необхідністю дослідити праці у жанрі різдвяного оповідання XIX століття. Розкрити символіку різдвяних образів, тобто дослідити глибше значення символіки, що використовується в різдвяних оповіданнях, та її вплив на розуміння релігійних, соціокультурних та етичних аспектів. Аналіз впливу різдвяних оповідань на формування національної ідентичності. Такий підхід допоможе по-новому дослідити різдвяну літературну спадщину XIX ст.

Мета роботи полягає у дослідженні українського різдвяного оповідання XIX ст.. як важливого аспекту національної культурної спадщини та літературної традиції. Робота має на меті вивчення та аналіз символіки, тематики, структури та роль різдвяних оповідань у формуванні культурної ідентичності, впливу на сучасну літературу та суспільство, а також сприяння збереженню та популяризації традиційних різдвяних обрядів та цінностей.

Мета передбачає розв’язання таких **завдань**:

- З’ясувати сутність поняття «різдвяне оповідання», дослідити його особливості;

- Описати взаємозв'язок часових і просторових відносин в різдвяних оповіданнях;

- Дослідити питання про розвиток різдвяного оповідання в українській літературі;

- Проаналізувати твори О. Пчілки, П. Мирного, М. Коцюбинського, М. Косача, М. Черемшини, М. Грушевського у жанрі різдвяного оповідання;

- Проаналізувати символіку, теми, мотиви та образи, які використовуються в різдвяних оповіданнях, і виявити їхнє значення та вплив на контекст;

Об'єкт дослідження – оповідання О. Пчілки « Забавний вечір», «Маскарад», «Чад», «Сосонка», «Збентежена вечеря»; П. Мирного «Морозенко», М. коцюбинського «Ялинка», М. Косача «Різдво під хрестом полудневим», М. Черемшини «Сльоза», М. Грушевського «Ясновельможний сват» .

Предмет дослідження - українське різдвяне оповідання та його роль у культурному та літературному контексті України.

Теорико-методологічна база: Однією із дослідників різдвяного оповідання є науковиця Буркут Інна Станіславівна. У своєму доробку має безліч праць на цю тему. Також різдвяне оповідання було описане у працях Ольги Приймачук, Колінько О. П, В. Добродія, Роксолани Яловеги, Ленської С. , Тетяни Данилюк-Терещук, та ін..

Для дослідження теми та аналізу особливостей українського оповідання використовувались такі **методи дослідження:** Контекстуальний аналіз, важливо вивчати історичний та культурний контекст, у якому були написані різдвяні оповідання. Які події, тенденції, ідеї вплинули на авторів і формували їхні роботи? Літературний аналіз - основний метод для вивчення текстів. Дослідження літературних різдвяних оповідань XIX століття включає аналіз сюжету, персонажів, стилістичних засобів, мовної реалізації тощо. Порівняльний аналіз, аби порівняти різдвяні оповідання різних авторів чи літературних напрямів, щоб виявити спільні риси та відмінності, а також з'ясувати, які теми і мотиви були актуальні у певний час. Аналіз мовної структури, дослідження мовної специфіки різдвяних

оповідань, стилістичні особливості, образність, використання мовних засобів і фігур. Семіотичний аналіз, аналіз символів, мотивів та інших семіотичних елементів, які використовуються в оповіданнях для вираження конкретних ідей або образів. Аналіз у контексті сучасної дискусії, щоб розглянути, які питання та проблеми, порушені в різдвяних оповіданнях, можуть бути актуальними в сучасному світі, і як їх можна інтерпретувати з позиції сучасних дискусій та теорій.

Теоретичне значення роботи полягає у поглибленому дослідженні жанрових особливостей українського різдвяного оповідання, його ролі та місця в українському літературному процесі XX ст.. Робота може допомогти поглибити розуміння української літератури XX століття та її різдвяних тематик і мотивів. Вона може стати частиною вже існуючого корпусу літературних досліджень. Дослідження може бути корисним для дослідників української культури, які цікавляться різдвяними традиціями та відображенням їх у літературі. Теоретичне значення роботи полягає в її спроможності розширити область знань та поглибити розуміння певної теми в літературознавстві та культурології, а також надати підґрунтя для подальших досліджень та обговорень у цій області.

Практичне значення роботи. Аналіз українських різдвяних пісень XIX ст.. може стати корисним додатковим матеріалом для студентів, викладачів і студентських дослідників, які вивчають українську літературу, літературознавство або культурологію, воно може допомогти збагатити український культурний спадок та підтримати інтерес до традиційних свят та літературних творів, пов'язаних із Різдвом. Робота може сприяти популяризації різдвяних оповідань та авторів, які їх створювали, які можуть бути менш відомі широкій громадськості. Аналіз різдвяних оповідань може допомогти в збереженні і передачі традицій та цінностей, пов'язаних із Різдвом, наступним поколінням. Загалом, практичне значення магістерської роботи може бути в тому, що вона сприяє підвищенню

обізнаності, культурному обміну та збагаченню культурної спадщини, пов'язаної з Різдвом та українською літературою.

Структура роботи Робота складається зі вступу, де викладено актуальність, новизну, мету, завдання, об’єкт та предмет дослідження, теоретичне та практичне значення роботи; Розділу 1, у якому означено теоретико-літературознавче осмислення жанрово-стильової специфіки різдвяного оповідання загалом, та в контексті української літератури, Розділу 2, де проаналізовано різдвяні оповідання на основі творчості українських письменників.

Загальний обсяг роботи 68 сторінок. Список використаної літератури складається із …… позицій.

РОЗДІЛ 1 «ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РІЗДВЯНОГО ОПОВІДАННЯ»

1.1. Особливості жанру різдвяного оповідання

«Свято Різдва – винятково багате, веселе, радісне й велике свято, котре відрізняється від подібних свят інших народів своєю особливою обрядністю, багатством фольклору, оригінальністю етнографії, прихованістю рис давньої передісторичної культури, оскільки воно було нашароване на язичницьке свято «Корочуна»» пише про Різдво Сосенко[1]

Різдво є частиною великого християнського свята, які відзначаються з великою урочистістю. Біблійні свідчення підтверджують ідею про те, що цього дня був народженний Син Божий, тобто Ісус Христос, віра в якого триває ось уже два тисячоліття.

Різдво й справді є дуже шанобливим та важливим святом для усього світу. Свято Різдва Христового вважається торжеством чеснот, джерелом нашого щастя, перемоги духу над тілом і початком усіх земних торжеств. Коли наставали Різдвяні свята, колядники починали далеку дорогу. Їм світили срібну зірку, щоб не заплутатися, адже вони присвячували людям радісну звістку про народження Ісуса Христа, співали гімни, а тих, хто був щасливий, пригощали певним видом ласощів. Різдво — це визначне релігійне свято, яке пронизує людські почуття любов'ю та співчуттям.

Будучи таким енергетично сильним, Різдво посприяло утворенню нового жанру малого епосу – різдвяного оповідання.

Жанр різдвяної казки, також відомий як жанр святочного оповідання, є одним з найпопулярніших жанрів у літературі багатьох націй. Цей жанр виник у XIX столітті разом із загальним розвитком літературної казки. Першими авторами, які вперше започаткували традицію різдвяних казок,

[1] Сосенко 1994: Сосенко К. Різдво – Коляда і Щедрий Вечір. – К.: Український письменник, 1994. 86-87;

були Ернст Теодор Гофман з «Лускунчиком і мишачим королем» (1816) та Ганс Крістіан Андерсен з «Сніговою королевою» (1846). Вони створили надзвичайно фантастичні оповіді з чудовими подіями та захопливими персонажами, які вже стали загальними для багатьох національних літератур.

Ці різдвяні казки викреслили межі національних літератур і стали універсальними. Історії, такі як пригоди Марі та Лускунчика або Ґерди у пошуках Кая, стали відомими дітям у всьому світі.

У 1840-х роках Чарльз Діккенс опублікував свої «Різдвяні казки», які також здобули велику популярність. З цього часу створився жанр «різдвяних історій», і багато письменників почали писати про це світле та таємниче Різдво.

Різдвяні казки цього нового жанру - це невеликі твори, які мають свої особливості, такі як сильний соціальний аспект, опис бідності та злиднів, образ Дому і Родини, містичні елементи, такі як чудові істоти, які втручаються в звичайне життя героїв, а також мотиви чуда і покаяння.

Різдвяне оповідання – це жанр у літературі, який перебуває у категорії календарної літератури та відрізняється особливою характеристикою від звичайного жанру оповідання. Воно часто пов'язане зі святом Різдва Христового. Оповідання цього жанру зазвичай мають різдвяний сюжет або атмосферу і зазвичай створюються з метою відзначити Різдво як особливе свято, передати його дух та цінності. Різдвяні оповідання часто фокусуються на тому, як родина та спільнота об'єднуються під час святкування Різдва. Вони відзначають важливість взаєморозуміння, доброти та взаємодопомоги. Різдвяні оповідання зазвичай створюють позитивний настрій і викликають такі почуття, як радість, тепло, надія та вдячність.

У своїй розповіді про традиції драми на теренах України, Д. Чижевський вказує на виражену популярність різдвяних вистав, таких як вертепи, які тісно пов'язані з різдвяними віршами. Він зауважує, що головна інтрига різдвяних п'єс концентрується навколо відтворення різдвяних подій[2]. В цей період можна вбачати початок розвитку різдвяної казки. Михайло Грушевський, у свою чергу, не виокремлює її окремо, але зафіксовує вплив християнської тематики на казковий жанр, вказуючи, що нові релігійні впливи приносять новий фантастичний напрям, який може мати демонологічні, чудотворні аспекти та різноманітне дидактично-моральне забарвлення[3].

Орієнтація на морально-етичні аспекти об'єднує казку християнської тематики та різдвяну казку Марка Черемшини. Типовою особливістю різдвяних казок є їхнє спрямування на події, що відбуваються під час святкування Різдва, зокрема у Святий вечір (як, наприклад, у творах Марка Черемшини «Сльоза»)

Різдво втілює символіку надії на подолання бездуховності та жорстокості земного життя[4]. Це свято тісно пов'язане у свідомості українців із зимовими святками, які відзначалися урочистими театралізованими виставами, розповідями про народження Ісуса Христа. Супроводжувалося святковими привітаннями та вираженнями побажань у вигляді колядок. Атмосфера свята була наповнена урочистістю та чарівністю.

Багато різдвяних оповідань мають фольклорні елементи, такі як живописні костюми, маски, пісні, танці та драматичні дії, які створюють неповторну атмосферу та привертають увагу читачів.

---

[2] Чижевський Д. Історія української літератури (від початків до доби реалізму. – Тернопіль: Презент, 1994. – 480 с.

[3] Грушевський М. Історія української літератури: В 6 т. 9 кн. – Т.1. – К.: Либідь, 1993. – 392 с.

[4] Потапенко О, Дмитренко М., Потапенко Г. Словник символів. - К.: Народознавство, 1997. - 156 с.

Багато різдвяних оповідань мають моральну підтримку або навчають важливим життєвим урокам. Вони часто наголошують на цінностях як доброта, любов, милосердя і взаємодопомога.

Сюжет різдвяного оповідання тісно пов’язаний з календарним періодом, зміст та сюжет відштовхуються від часу Різдва, тому його характеризують темпоральною зумовленістю. Це чи не єдиний такий жанр творів у літературній системі. «Темпоральна маркованість як вихідна умова. Звернення до часу різдвяних свят виступає жанровою ознакою, яку індивідуалізує кожен автор, відкриваючи цілий комплекс можливостей цього періоду як часу потенційно найбільшої подієвості та ідейно-естетичного навантаження. Якісну насиченість ночі Ч. Діккенс і всі інші автори різдвяних оповідань черпають із міфологічних джерел. У хронотопно-символічному тлумаченні різдвяна ніч має декілька контамінаційних значень. У природі - це ніч зимового сонцестояння, у міфології ця ніч пов'язана з міфами про народження Всесвіту та сонця-бога, у християнському вченні - ніч народження Христа. У сукупності - це ніч, яка є наймогутнішою у календарному циклі і має найбільшу потенційну силу народжувати.»[5] - пише у своїй праці присвяченій досліду «Різдвяної оповіді» Діккенса Шевчук.

Загалом, цей жанр походить ще з давніх часів. Свій початок бере у середньовічних містеріях, у яких описувались біблійні історії. З тих містерій різдвяне оповідання взяло особливу організацію простору, або як її ще називають – трьохрівневу. Тобто така, де простір поділявся на три рівні – рай, землю та пекло.

Тема Різдва в Україні була найбільше описана у вертепах. Вертепна драма виникла як релігійний обряд, що відображає події, пов'язані із

[5] Шевчук Н.В. «Різдвяні оповіді» Ч.Діккенса у хронотопно-типологічних зв’язках: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / Наталія Шевчук. – Львів, 2001. – 20 с.

народженням Ісуса Христа. Цей обряд є способом вшанування та відзначення різдвяного свята серед віруючих християн, була і є дуже популярним жанром через свою доступність. Вертеп зазвичай грають місцеві жителі та діти з сільських чи міських громад, і це сприяє формуванню спільнот та зміцнює соціальний зв'язок в громаді. Щодо часу, то найдавніший текст різдвяної драми належить до другої половини XVIII ст.. Багато вчених якраз вважає, що саме з вертепу бере початок жанр різдвяного оповідання.

Тільки на початку XIX ст. почалися з’являтися твори, які можна схарактеризувати різдвяними оповіданнями. Як зазначалось вище, засновником різдвяного оповідання, як жанру, вважають Чарльза Діккенса. Зокрема першим видом враховують його цикл «Різдвяні оповіді», куди увійшли п’ять повістей, створених між 1843 і 1848 рр. Діккенса звично вважати засновником, бо він був першим, хто задав основну аксіому цього жанру: те, що людська душа є дуже цінною, любов та співчуття до людини, незважаючи на її грішні вчинки, особлива увага приділяється дитинству, також порушується тема пам’яті.

Різдвяна оповідь Діккенса включала сильний моральний компонент та гуманістичні повчання. Вона підкреслювала важливість доброти, співчуття та взаємодопомоги, що було важливими цінностями Різдва. Яскравим зразком європейського жанру різдвяного оповідання також прийнято вважати повість «Дівчинка з сірниками» Ганса Крістіана Андерсона. Багато різних авторів не оминули тему Різдва у своїх творах, наприклад «Лускунчик і мишачий король» Гофмана, «Синій птах» Метерлінка, «Різдво в мисливській хатинці» Майн Ріда. Загалом, основними мотивами різдвяних оповідань вважається любов, що завжди перемагає зло, усі образи забуваються, а вороги миряться.

Як доречно пише Н. Шевчук, новаторство Ч. Діккенса полягало в тому, що він використав «художні можливості сакрального часу для глибшого розкриття соціальних механізмів історичної дійсності»[6]

Одним із досить передових мотивів, які використовувались у різдвяних оповіданнях є мотив «божественного немовляти», що бере основу у християнських творах. Це немовля з'являється на світі з метою порятунку людей. Цей порятунок може бути як буквальним, так і символічним. У вищезгаданого Діккенса є твір «Цвіркунець за осередком» (1845), у ньому автор використав цей образ спасителя. Другим популярним мотивом, який характеризує різдвяне оповідання є диво, яке відбувається у чарівний час Різдва, надприродне чудо. Як приклад серед українських різдвяних оповідань можна вказати «Сльозу» М. Черемшини. Вкінці твору з'являється ангел(Різдвяне чудо), яке рятує головну героїню від холодної смерті.

Н. Шевчук, аналізуючи Діккенсову творчість узагальнює, що « Сюжетика творів позначена залишками міфів (космогонічних, теогонічних, календарних), біблійною символікою (так званими різдвяними символами: різдвяна зірка, дари волхвів, ясла, палиця Аарона, Ноїв ковчег тощо), близькістю до ряду легенд (теофанічних, новозавітних, есхатологічних, геортологічних, демонологічних). Усе це в комплексі стверджує провідну ідейно-тематичну засаду різдвяного оповідання - можливість другого народження (християнське народження у Христі), тобто у сюжеті різдвяного оповідання завжди принаявне очікування ініціаційного оновлення. Ініціації переродження-відродження, що лежать тут в основі, піддаються умовній градації: від ілюстрації ролі свята слугувати вічним двигуном оновлення, неможливості очікування ініціаційних зрушень у реальності, проте не заперечення їх як таких, до демонстрації

[6] Шевчук Н.В. «Різдвяні оповіді» Ч.Діккенса у хронотопно-типологічних зв'язках: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / Наталія Шевчук. – Львів, 2001. – 20 с. сторінка 9.

невідповідності життя і вищих істин, де навіть смерть не надається для виходу в бажано-ідеальне. Оновлення життя у такий спосіб не стільки заперечується, як унеможливлюється саме в рамках даного соціально-історичного часу. Кожна з моделей працює в режимі очікування ініціаційного моменту у різних підходах до можливостей його втілення.»[7]

Важливим завданням авторів було передати атмосферу свята, щоб читачі, читаючи ці твори, наповнювались Різдвяним духом, нагадати про те, що потрібно робити добро, поширювати любов для світу. Часто через завдання піднесення духу читачів, ці оповідання мають щасливі кінцівки. Особливо трепетно читати щасливі кінці на фоні пригнічених зачинів, адже якраз більшість таких оповідань починається з розповіді автором сумної долі головних персонажів, важких злиднів.

Третім елементом різдвяної історії є концепція «морального відродження». Діккенс вважає, що діти відіграють найбільшу роль у моральному відновленні та перевихованні інших героїв. Згадаймо, яке потрясіння відчуває Скрудж, коли поряд із Духом нинішніх свят зустрічає хлопця та дівчину («Різдвяна пісня в прозі»). Використовуючи алегорію в описі дитячої творчості, автор намагається торкнутися не лише Скруджа, а й усіх розуміючих людей. На противагу цьому можна звернути увагу на оповідання Олени Пчілки «Збентежена вечеря», де на відміну від класичного сюжету (де дорослі герої після зустрічі з дітьми каяться у своїй поведінці), у цьому творі такого не відбувається. Це віддаляє оповідання Пчілки від традиційного жанру різдвяного оповідання, але наближає до життєвої історії, адже не завжди у житті люди усвідомлюють свої погані вчинки та шкодують про них.

[7] Шевчук Н.В. «Різдвяні оповіді» Ч.Діккенса у хронотопно-типологічних зв'язках: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / Наталія Шевчук. – Львів, 2001. – 20 с.

Саме свято Різдва характеризується часом, коли люди роблять одне одному добро, тому й не дивно, що різдвяні оповідання мають завдання доносити людям такий сенс. Такі оповідання мають бути пронизані світлом та любов'ю. Багато героїв мають наслідувати християнську мораль – робити добро просто так, з безпричинної любові до ближнього.

Сюжетно різні оповідання, які хоч і відрізняються змістом, доносять нам, що все-таки одною з визначальних рис архетипу цих оповідань є роль дива. Диво відіграє дуже важливу роль у цих оповіданнях, це може бути як диво радості, так і любові, віри. Незважаючи на те, що може й не всі розуміються у сакральності Різдва, всі з нетерпінням очікують на цю атмосферу і асоціюється воно в усіх лише з хорошими відчуттями та думками. Багато різдвяних історій використовують звичайні предмети, істоти, які мають символічне значення і стають формою різдвяного дива.

Загалом, різдвяні оповідання створюють унікальний жанр, який відзначається своєю особливою атмосферою, акцентом на різдвяні традиції та моральними цінностями, що роблять їх особливо популярними в різних країнах світу.

Світлана Ленська у своїй статті «Трансформація різдвяної семантики як засіб художнього моделювання антисвіту в українській малій прозі ХХ ст.» визначає такі ознаки різдвяного оповідання - «До специфічних атрибутивних ознак різдвяного оповідання дослідники відносять такі: гуманістичну спрямованість, що виражається у прощенні зображених грішників; їхнє каяття у гріховному минулому і моральне переродження, набуття рис праведника; мотив дива; наявність фантастичних елементів; піднесеноказкову атмосферу оповіді. Нерідко зав'язкою сюжету слугували негативні соціальні обставини, в яких опинялися герої» [8].

[8] Трансформація різдвяної семантики як засіб художнього моделювання антисвіту в українській малій прозі ХХ ст. / С. Ленська // Філологічний дискурс: Зб. наук. праць. — 2016. — Вип. 3. — С. 59-60. — Бібліогр.:

У результаті виконаної дослідної роботи встановлено, що історія даного жанрового відзначення влаштована творчими трансформаціями, які були впроваджені Чарльзом Діккенсом. Конкретно, цикл «Різдвяні оповіді» став зразком для інших творів у цьому жанрі. Діккенс об'єднав у своїх роботах різні літературні та культурні впливи, включаючи давні фольклорні обрядові наративи, середньовічне християнське бачення Різдва, елементи фантастики та характерні риси свого часу, які були популярні серед романтиків.

Чарльз Діккенс вдало переосмислив та розвинув ідеї, що неодноразово випробовувалися в його подальших різдвяних оповіданнях, і цим самим вніс нові якості у цей жанр. Його творчість та «Різдвяні оповіді» сприяли зростанню зацікавлення у цьому жанрі, особливо в англійській літературі, а також в інших національних літературах. Зокрема, типологія різдвяних оповідань Чарльза Діккенса та найвиразніших прикладів цього жанрового відзначення в американській літературі набула інтенсивного взаємодійного характеру, оскільки культурно-історичні та літературно-художні аспекти стали взаємно пов'язаними. В інших слов'янських літературах також спостерігається підвищення інтересу до цього жанрового відзначення, що виявляється у великій різноманітності змін та модифікацій різдвяних оповідань, що відображають власну етнічну та соціокультурну специфіку.

Письменники творять різдвяні історії, у них вони відрізняються спільною характерною рисою - вони наповнюють свої твори дивом. Це диво, багатогранне у своїх виявленнях, пов'язане як з реальними подіями в житті, так і з духовними реаліями. Ця метаморфоза, яку надихає різдвяне диво (таємниця, яка не може бути повністю виражена чи розкрита в словах), розгортається не лише в контексті земного існування, але й в серцях та душах героїв оповідей.

Ці письменники, хоч і не завжди відзначаються релігійністю, все ж розуміють надзвичайність зустрічей, змін і подій, які відбуваються саме під час святкування Різдва Христового.

1.1. Часопростір різдвяної прози

У літературі термін «часопростір» використовується для опису взаємозв'язку часу та простору у літературному тексті. Це означає, що літературний твір може відображати не лише події, що відбуваються в певний час, але й їхній контекст у конкретному просторі. Часопростір у літературі визначає, як події та персонажі розташовані в певному місці та часі, і як це впливає на розвиток сюжету та характери персонажів.

У різдвяній прозі, часопростір має особливе значення, оскільки Різдво є ключовим моментом у багатьох різдвяних оповіданнях і романах. Цей часопростір включає в себе не лише фізичний простір, де розгортаються події, але і емоційний, духовний та соціокультурний контекст, що оточує свято Різдва.

Різдвяний період, як важливий за подієвим та концептуальним багатством, асоціюється зі свіжістю і оновленням. У численних оповіданнях різдвяний час виражає сенс духовного прозріння, відкриття, і розуміння вічних істин.

В оповіданні Чарльза Діккенса "Різдвяна пісня в прозі," Різдвяна ніч виступає як переломний момент для головного героя, Скнара Скруджа. Під впливом різдвяних духів, він перетворюється з жорстокого жадібного чоловіка в щедрого добродія. У цьому оповіданні присутні всі три часові плани - минуле, теперішнє і майбутнє героя, які відображені у вигляді трьох духів. Зовнішність цих персонажів відповідає загальному уявленню про часові категорії, які вони представляють.

Дух минулого Різдва вражає своєю подвійною природою, схожою і на дитину, і на старого чоловіка. Ця подвійність символізує зв'язок між минулим і дитинством кожної людини, а також наголошує на давніх спогадах. Дух має здатність неочікувано з'являтися і зникаючи, що відображає особливості пам'яті - спогади можуть раптово виригати і зникають так само швидко, як і з'являються.

Дух теперішнього Різдва відображає радість, енергію і щедрість. Він зображений як величезний образ, який випромінює радість. У його руці тримається світильник, що нагадує ріг достатку. Майбутнє завжди приховане таємницею і втілене в образі людини, яка приховується в темному одязі. Лише одна рука видно простягнутою вперед, інша частина фігури зникає в нічній пітьмі.

У творі, персоніфіковані образи часу - духи - протягом трьох ночей, які входять в рамки однієї різдвяної ночі, показують Скруджу всі його індивідуальні часові періоди - від дитячих років до часу після його смерті. Час в оповіданні стискається, і всі події відбуваються з героєм протягом однієї різдвяної ночі. Ніч завжди вважалася часом влади потойбічних сил, тому всі пригоди розгортаються саме вночі, і день відведено як паузу у часі. Зустріч з кожним з духів триває одну ніч, після чого Скрудж засинає і прокидається лише перед наступною запланованою зустріччю. Після того, як він побачив можливе майбутнє, герой розуміє, що всі його подорожі з духами в часі і просторі відбулися за одну ніч, і цьому немає сумнівів.

У оповіданні «Ясновельможний сват» Михайло Грушевський протягом твору нам вказує дати коли відбуваються ті чи інші події у творі. Це дозволяє читачеві розуміти простір часу твору. Вкінці автор, коли «диво» відбулось з головним героєм і він може об’єднатись з своєю коханою, вказує, що це різдвяна історія і відбулась вона під час Різдвяних свят, що є важливим аспектом у творі.

В різдвяних оповіданнях часто описується фізичний простір, де відбуваються події. Це може бути сімейний дім, церква, місто чи село, а також природні ландшафти, такі як сніжні поля чи ліси. Фізичний простір може мати символічне значення і створювати атмосферу Різдва.

У вивченні художнього простору в різдвяних оповіданнях основною моделлю є міфологічна концепція, що акцентується на центральних аспектах світогляду. У цій концепції будинок стає символічним виразом центру та втіленням найвищого духовного значення фізичного простору. Для «Різдвяних оповідей» та подібних творів, характерною є традиційна, «співзвучна» з фольклорною естетикою, уява про дім. Поняття дому розглядається в двох аспектах: як конкретний предметно-емпіричний об'єкт і як символічно-алегоричний елемент.

Також часто письменники, які пишуть різдвяні оповідання, щоб збільшити атмосферу реалії соціально-історичної дійсності, замість того, щоб описувати бажану картинку такого бажаного дому під час різдвяних свят, додають сумні місця(цвинтарі, тюрми, сирітські будинки, вокзали, тощо) «Міграційно-візійний простір здатний перенести людину в бажаний існуючий чи неіснуючий локус, який вона вважає ідеальним. Створюється додатковий уявний вимір, що сприяє витворенню ідеального хронотопу щастя (історична інверсія до Золотого віку), який є особливо характерним у сприйнятті простору в цей час.»[9] Зокрема, частою антитезою до дому в українських різдвяних оповіданнях можна зустріти холодний дрімучий ліс, у якому головні герої часто губляться, замерзають та згадують про тепло дому (у таких оповіданнях як «Сльоза» Марка Черемшини, «Морозенка» Панаса Мирного).

[9] Шевчук Н.В. «Різдвяні оповіді» Ч.Діккенса у хронотопно-типологічних зв’язках: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / Наталія Шевчук. – Львів, 2001. – 20 с.

М. Косач використовує як відмінне бажаного різдвяного дому – далеке море, перебуваючи на кораблі, головний герой з тугою згадує тепло рідної Волині.

У оповіданні «Збентежена вечеря» Олена Пчілка описує тюрму, де під час Різдвяних свят повинен сидіти хрещений батько головного героя.

Часопростір, як зазначалось вище, включає в себе аспект часу. Різдвяна проза часто акцентує на історичних або сучасних умовах, які впливають на сюжет і персонажів. Також важливим є сам момент Різдва, як символичний час єднання та обновлення. «Часова маркованість становить найстійкішу типологічну ознаку різдвяних оповідань. У кожній національній літературі різдвяний час уводиться у твір за допомогою спеціальних формул. Традиційне їх місце – на початку твору: «Одного разу, не коли-небудь, а саме на Святвечір»(«Різдвяна пісня в прозі» Ч. Діккенса)»[10]. Різдвяний період відзначається особливо високим емоційним та ціннісним напруженням: у літературних творах, присвячених Різдву, час отримує особливий, критичний статус. Поняття «хронотоп порога» може бути пов'язане із мотивом зустрічі у цих творах. Важливий аспект цього об'єднаного просторово-часового контексту полягає у тому, що він символізує трансформацію та важливий етап у житті.

«Темпоральна точка володіє в цьому жанрі надзвичайно високою емоційно-ціннісною інтенсивністю, набуваючи тим самим статусу хронотопу перелому (порогу) - метафоризованого моменту, що здатний змінити життя (звідси - гама варіативності використання чи невикористання можливостей, запропонованих часом).

[10] Буркут І. «ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ХРОНОТОПУ РІЗДВЯНОЇ ПРОЗИ: ТЕМПОРАЛЬНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ РІЗДВЯНОГО ОПОВІДАННЯ» Слово і Час. 2012 • №11

Хронотоп порогу перериває буденно-житейську тяглість часу, претендуючи, згідно з семантикою Різдва як часу межі, першотворення, «чистого часу», стати точкою початку якісно нового витка життя. Надзвичайно велику роль при створенні відповідної значимості, невипадковості всього, що буде відбуватися, відіграє емоційна атмосфера передсвяткового нагнітання.»[11]

У міфологічному вимірі, Різдво відтворює Золотий вік, відновлюючи час початку створення, який можна назвати «чистим». Ця подія вимагає визначеного просторового контексту. Час визначає просторову структуру. Важливість часу надається безсумнівно, і хоча існує конкретне місце для первинної міфологічної події, тільки час дозволяє переживати свято незалежно від історико-географічних обставин. Час відкриває нові можливості для простору і вимагає свого вираження, оскільки святковий час відображається у зовнішньому світі лише через простір і його елементи. У сприйнятті святкового простору спостерігається взаємодія двох основних структур: реально-фізичної та суб'єктивізованої - утопічно-ідеальної.

Різдвяна проза може дозволяти глибше досліджувати емоційний та духовний стан персонажів. Це може включати в себе роздуми про різдвяні цінності, внутрішню перебудову персонажів та їхню духовну трансформацію, як відбувалось у оповіданні М. Косача « Різдво під хрестом полудневим», де головний герой роздумує про рідні краї під час Різдва, знаходячись далеко від дому. Переосмислює своє ставлення до батьківської хати.

Різдво завжди вбирає в себе соціокультурний контекст, який включає в себе традиції, звичаї, святковий настрій та культурні особливості того часу

[11] Шевчук Н.В. «Різдвяні оповіді» Ч.Діккенса у хронотопно-типологічних зв’язках: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / Наталія Шевчук. – Львів, 2001. – 20 с.

та місця, де відбувається дія. Цей контекст може грати важливу роль у розвитку сюжету і характеризації персонажів.

Часопростір у різдвяній прозі є складним і багатогранним поняттям, яке включає в себе фізичний, часовий, емоційний, духовний та соціокультурний виміри. Він грає важливу роль у створенні атмосфери Різдва та розвитку сюжету цього особливого жанру літератури.

Відображення хронотопної прив'язаності виражається також у композиційній рамці, яка служить ознакою типової жанрової аутентичності. Ця рамка імітує спосіб передачі інформації, який виникав спочатку в усному народному наративі, що відбувався під час різдвяних свят, і в конкретному місці - найчастіше біля каміну або родинного вогнища. Це створює часо-просторовий контекст різдвяного святкування та спілкування.

«Різдвяні оповіді» відіграли унікальну роль у творчому доробку Чарльза Діккенса, створивши неперевершений приклад відтворення усної наративної традиції у літературі. Цьому сприяла як творча індивідуальність автора, так і бажання імітувати фольклорну спадщину. На додаток до їхньої естетичної функції, яка є властивою літературі, різдвяні оповіді містять сліди виникнення твору у певний момент часу (як ініціатор цього процесу). Однак важливо відзначити, що вони зберігають лише обмежене та обрізане застосування в побуті. Крім того, ці оповіді дозволили перенести ідеї твору з конкретного історичного контексту у загальнокультурний простір, позбавивши їх обмежень історичної специфіки.

У законах «різдвяного» жанру вимагалося створення особливих просторово-часових структур. В конкретному випадку «Різдвяної пісні в прозі», виділяється особливість художнього простору через протиставлення простору будинку Скруджа, який є прозаїчним і

обмеженим, і простору його подорожі уві сні, який є необмеженим і охоплює простір його дитинства. З одного боку, ми бачимо нудну буденність у будинку Скруджа, а з іншого боку - чудові природні пейзажі, такі як річки, поля і ліси. Сам будинок, де живе Скрудж, має старий і сумний вигляд, і його опис відображає спосіб створення казкового простору; будинок здається живою істотою, яка, схоже, «заблукала» у дитинстві, граючись в хованку з іншими будинками, і не може знайти шляху назад.

В літературних дослідженнях розрізняють два типи хронотопу: внутрішній і зовнішній. Внутрішній хронотоп створюється самим текстом твору і часто виражається через спеціальні внутрішні формули, які вказують на час і місце подій в тексті. Зовнішній хронотоп, з іншого боку, відображає зв'язок твору з позатекстовою структурою, особливо зі способом, яким оповідання функціонує у часі.

Часто письменники включають часовий контекст Різдва в заголовок або підзаголовок свого твору, як це зроблено, наприклад, у творах «Святий вечір» В. Стефаника і «Святвечір» Д. Марковича, «Різдво під хрестом полудневим» М. Косача.

Час у різдвяних оповіданнях може охоплювати не лише Різдво Христове, але і розширюватися до святкового періоду, який триває дванадцять днів - від Різдва Христового до Святвечора Богоявлення. Наприклад, дія твору «Морозенка» Панаса Мирного розгортається «вночі на Меланку, якраз перед Василем.»[12]

Принципова характеристика архетипу різдвяного оповідання полягає не лише в тому, що події в них відбуваються під час новорічно-різдвяного періоду, але, головним чином, у глибокому значенні та символізмі, що вкладений у різдвяний хронотоп. Цей час означає очікування дива

[12] Панас Мирний « Морозенко « - https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=981

народження Спасителя, яке приносить надію на духовне відродження, подолання гріховності людей та відновлення справедливості.

1.2. Різдвяне оповідання в українській літературі

Новорічні та Різдвяні свята відіграють особливу роль у серцях українців. Коли ми переступаємо поріг нового року, починаємо новий етап відліку часу, ми відчуваємо потребу в освяченні наших сердець найкращими почуттями. Ми щиро бажаємо одне одному щастя, здоров'я, миру та гармонії в родинах та нації. Це важливе послання втілюється в українських традиціях святкування зимових свят. Ми готуємо кутю, що символізує об'єднання, даруємо щедрі подарунки сусідам, співаємо гарні щедрівки та колядки на честь господаря та господині, а також їхніх дітей. Повертаючись до наших духовних коренів, ми вшановуємо традиції наших предків, яскраво прикрашаємо новорічну ялинку, створюючи незабутнє свято.

Свято Різдва в Україні є надзвичайно багатим, веселим і радісним святом, відрізняються ються від інших свят інших народів своєю особливою обрядністю, розмаїттям фольклорних традицій та унікальною етнографією. Це свято має в собі приховані риси давньої передісторичної культури, оскільки воно історично було сплетене на основі язичницького свята «Корочуна».

Українська церква та традиції вбрали в себе елементи первісної культури і відзначили їх християнськими ідеалами, мораллю, ідеями правди, любові, відпущення гріхів, щедрості та удосконалення. Тому Різдвяне свято відзначається не лише як релігійне і загальнолюдське свято, але й як втілення почуття солідарності, єдності, та важливих людських цінностей, таких як повага до кожної людини, її пам'ять, бажання ділитися радістю та добром з іншими, прагнення досягати мрій та надій, шанування праці та віра у втілення бажань.

В різдвяних обрядах збереглися столітні традиції, які були тісно пов'язані з сільським господарством та вони віддзеркалюють історичні риси українського народу.

Українські письменники, подібно до європейських колег, також активно долучилися до створення різдвяних оповідань. З середини XIX століття до початку XX століття в цьому жанрі працювали видатні українські літератори, такі як Олена Пчілка, Іван Франко, Володимир Стефаник, Леся Українка, Степан Васильченко, Григорій Хоткевич, Михайло Левицький, Грицько Григоренко, Микола Обачний(Косач), Панас Мирний, Марко Черемшина, Михайло Грушевський та інші. У різдвяних оповіданнях ці талановиті автори знаходили нові та захоплюючі можливості для виразу своїх творчих ідей і задумів.

Олена Пчілка ретельно досліджувала тему новорічного та різдвяного свята у своїй творчості. Вона часто отримувала запити від редакторів, які вмовляли її надсилати різдвяні або новорічні оповідання. Тому більшість її творів можна віднести до цих тематичних категорій. Оповідання «Забавний вечір», «Маскарад», «Чад», «Три ялинки», «Збентежена вечеря», «Тарасове свято», «Сосонка» були видані у 1907 році в Київській друкарні К. Н. Милевського у збірці під назвою «Оповідання», яка мала підзаголовок «Оповідання різдвяні».

Також Різдвяна тематика на кінці XIX ст. – поч.. XX виявляється у наступних оповіданнях: Лесі Українки «Святий вечір! (образочки)», Василя Стефаника «Святий вечір», Гната Хоткевича «Різдвяний вечір», та Степана Васильченка «Мужицький ангел»та вищезгаданих оповіданнях Михайла Коцюбинського «Ялинка», Панаса Мирного «Морозенко», Михайла Грушевського «Ясновельможний сват» та ін...

В той же час, в цей період відбувалося і перекладення творів іноземних авторів, зокрема Чарльза Діккенса та Ганса Крістіана Андерсена, на

українську мову. Ці переклади сприяли розвитку української дитячої літератури та дозволили українським читачам познайомитися зі світовими класиками.

Проте з часом у світовій дитячій літературі спостерігалося послаблення інтересу до жанру різдвяної казки, і цей жанр почав втрачати свою популярність. Українська література також рушилася в інші жанри, такі як оповідання та легенди, які поступово витіснили різдвяні казки в українському літературному контексті.

Загалом, довгий час різдвяна казка, також відома як святочне оповідання, була темою, яка була несправедливо заборонена в українській літературі взагалі, особливо в дитячій літературі. Дослідження цього жанру також не привертало великої уваги в українському літературознавчому дискурсі. У книгах для дітей часів радянського союзу твори на релігійну тематику були суворо цензуровані та заборонені, і ця тема була вилучена з дитячої літератури на довгий час.

Вже пізніше винятком стали окремі українські автори в діаспорі, які не тільки зберегли цю традицію, але й розширили її новими темами. Саме завдяки цим авторам та їхнім роботам традиція різдвяних казок не тільки вижила, але й розквітла новими темами та ідеями. Деякі з цих видатних авторів включають Зою Вишгородську, Олену Цегельську, Юрія Шкрумеляка та Івана Керницького. Вони створили чудові та захоплюючі казки, які стали невід'ємною частиною української літературної спадщини.

Окремо варто відзначити розділ різдвяних оповідань та казок, присвячених українцям, які перебувають в інших країнах Європи або виїхали на далекі поселення. Незважаючи на те, що ці твори використовують традиційні атрибути різдвяних історій, їх настрій більше налаштований на сумний тон, відображаючи тугу та сум за власною далекою домівкою, сім'єю та батьківщиною. Основним питанням в цих

творах є збереження власної ідентичності в чужому культурному середовищі. Прикладами таких творів є «Різдво під хрестом полудневим» Михайла Косача.

У творчості М. Левицького, Різдвяні свята відображені в наступних оповіданнях: «Стаття 182», «Страшна ніч», «Землиця рідна», «Коляда». Оповідання «Наградні», «Хрест і півмісяць» і «Таємниче вбивство» мають жанрове уточнення у підзаголовках як «різдвяне оповідання».

Атмосфера Різдва в творах українських письменників часто описується як ідилія, де панують радість і доброта, ідея виходу людини за межі себе для спілкування з іншими. Наприклад, у оповіданні «Морозенко» Панаса Мирного, героїня Катря роздумує про Різдво як час нових надій і маленьких радощів, особливо для бідних людей, які цінують кожен кусочок їжі та можливість протистояти холоду. «…Новий рік прийде, нові надії принесе з собою, а за ними, може, хоч невелику крихітку щастя. Та багатому багато його треба, а бідному й то гаразд, коли буде що на завтра кусати, буде чим забезпечитись від холоду!»[13], – думає про себе Катря, героїня оповідання «Морозенко» Панаса Мирного.

У творі «Сосонка» Олени Пчілки, різдвяна ідилія воскрешається у вияві маленького Івася, який вражається красою прикрашеної ялинки і сценою, де живі ляльки з'являються серед прикрас. «Світе мій ясний! Івась навіть не пізнав своєї сосонки! Вся вона сяє свічечками, ліхтариками, все гілля обчіпляне яблучками, якимись цяцьками, червоними, синіми, золотими, аж у очах мигтить! Під сосною, на примості, стоять ляльки, коники, щось таке ще… А ось кругом сосонки почали ходить такі дивні діти – чи, може, то живі ляльки? Такі гарні, кучеряві, так штучно повбирані… Що се таке?.. Чи сниться, чи справді діється?..»[14].

[13] Панас Мирний «Морозенко» - https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=981
[14] Олена Пчілка «Сосонка» - https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=62

Відзначається, що Різдво в Україні несе в собі понад релігійний та загальнолюдський смисл, а також сприяє виявленню і вшануванню важливих людських цінностей і традицій, таких як працьовитість, гостинність, чесність, доброта і солідарність.

Різдвяне оповідання, порівняно з романом, має свої особливості не лише в обсязі, але й у специфіці комунікативної стратегії тексту. Це літературний жанр, спрямований на імітацію усного (прямого) спілкування, що відрізняється від роману, який має більш об'єму та інший тип комунікативної взаємодії. Ця різниця пояснює вибір жанрової назви «різдвяне оповідання» та відзначається як центробіжність комунікативної стратегії, орієнтованої на особливості усного, безпосереднього спілкування.

Підзаголовки, які супроводжують різдвяні оповідання, як у випадку Олени Пчілки з оповіданням «Збентежена вечеря» або С. Васильченка з «Відьма з народних переказів», виконують декілька функцій. Вони підкреслюють літературну умовність цього жанру, вказуючи на особливу тональність оповіді та включаючи розповідача у ситуацію оповіді. Важливо також зауважити, що ці підзаголовки наголошують на усному мовленні як головному засобі спілкування, від чого залежать лаконізм тексту та його близькість до таких жанрових форм, як притча та анекдот. Таким чином, різдвяні оповідання відрізняються від романів не лише за обсягом, але й за своєю структурою, стилем та способом спілкування з читачем, більше наголошуючи на усному, народному характері розповіді.

Орієнтацією різдвяних оповідань є усне мовлення, народний говір, та на використання казкової манери викладу матеріалу. Такий стиль розповіді надає оповідям лаконічності та особливого характеру, і наближає їх до жанрових форм, таких як притча та анекдот.

Наприклад, Олена пчілка у оповіданні «Збентежена вечеря» переказуючи розмову панів спеціально вдається до простої мови, щоб зблизити контакт з читачем.

У різдвяних оповіданнях українських письменників виявляється різноманітність форм казкового наративу. Вони використовують різні підходи до створення казкового атмосферного звучання:

1. Наслідування фольклорних жанрів: Автори відтворюють ритм та речитативи народних казок. Наприклад, у оповіданні «Морозенко» Панаса Мирного використовується фраза: «Он чуєш, яке надворі схопилося? Гуркоче, гуде та виє! Розгулявся Морозенко!» [15] Це створює ефект аутентичності та зближує текст із фольклором.

2. Стилізація під простонародну мову і селянські говори: Деякі автори використовують мову та говір селян, намагаючись передати атмосферу села та народності. Наприклад, у оповіданні «Збентежена вечеря» Олени Пчілки.

3. Введення фігури розповідача як представника народу: Автори використовують розповідача, який є голосом народу і веде читача в усвідомлення народних традицій і цінностей. Наприклад, Ольга Семенівна у «Різдвяному вечорі» Г. Хоткевича.

4. Орнаментальна зображальність: Описи та образи в тексті використовуються як орнаментальні елементи, які розкрашують оповідь і роблять її більш живописною. Наприклад, «Морозенко» Панаса Мирного.

5. Стилізація під казку: Деякі різдвяні оповідання мають казкову форму викладу, включаючи фантастичні елементи. Наприклад, «Сльоза» Марка Черемшини.

[15] Панас Мирний «Морозенко» - https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=981

Усі ці прийоми допомагають створити специфічну атмосферу та настрій у різдвяних оповіданнях, що підсилює їхню символічну і моральну наповненість.

У оповіданнях різдвяна атмосфера служить каталізатором для важливих подій і змін у житті персонажів, а філософське наповнення розкриває моральні та етичні аспекти їхнього досвіду. (М. Грушевський «Ясновельможний сват»)

Отже, у творах письменників були досліджені різноманітні варіанти різдвяних див, які є невід'ємною частиною так званого «різдвяного тексту».

В літературних творах XIX століття в Україні та за кордоном спостерігалася тенденція поєднувати і переплітати диво з реальністю, яка не завжди була привабливою та радісною, навіть у свято Різдва, через бідність та нужденність. Таким чином, диво контрастувало з соціальними проблемами та гуманітарною ідеєю Різдва, а радість і щастя залишалися недосяжними.

Незважаючи на соціальний контекст, Різдво в цих творах залишалося сакральним та дивовижним святом, оскільки само по собі вже є дивом. Сучасні українські письменники продовжують цю традицію, наповнюючи свої різдвяні історії дивом, яке проявляється у різних формах і пов'язане як з реальними подіями, так і з духовними переживаннями героїв.

Ці твори показують, що Різдво може бути розглянуте як особливий час, коли можливі найнеочікуваніші події та зміни, і це диво може відбуватися як у зовнішньому світі, так і в серцях та душах героїв. Навіть ті, хто не відзначається релігійністю, можуть відчути незвичність і особливість Різдва.

РОЗДІЛ ІІ «Аналіз різдвяних оповідань на основі творчості українських письменників»

2.1. Новорічно-різдвяна тематика у творчості Олени Пчілки

На перетині XIX і XX століть був визначальний період у процесі становлення та укріплення національної самосвідомості та ідентичності українців в умовах відсутності власної державності. Колоніальне положення України в складі російської імперії призвело до того, що важливою складовою формування повноцінної Української держави стала діяльність українських письменників та громадських діячів. Художня література, публіцистика, переклади та наукові вивчення, які були написані українською мовою в умовах російської імперії, визначали основу для збереження та розвитку української національної культури.

У XIX столітті закінчилося формування української національної еліти, на вищих посадах якої виступали члени родини Косачів і Драгоманових. Представники цих родів не лише визначили своє місце в історії української літератури та культури загалом, але й стали вагомими учасниками українського державотворення, активно зберігаючи та розвиваючи українську мову та літературу. Наприклад, вітаючи Ольгу Драгоманову-Косач (Олену Пчілку) із ювілеєм літературної діяльності у «Літературно-науковому віснику», Михайло Грушевський, Іван Франко та Володимир Гнатюк зауважили: «Ви дали Україні перший приклад освіченої сім'ї, в якій плекається рідна українська мова і українська літературна традиція в найкращім розумінню сего слова»[16]

Творчість Олени Пчілки, визначеної різнобічним літературним, педагогічним і громадським внеском, залишається поза відзначеною увагою дослідників. Спадщина цієї видатної жінки вимагає повноцінного

[16] «Лариса Петрівна Косач-Квітка (Леся Українка). Біографічні матеріали. Спогади. Іконографія». Київ-Нью-Йорк, 2004

перевидання та нового, глибшого осмислення. Це особливо стосується її прозових творів, які представляють цікавий і неординарний аспект українського літературного життя кінця XIX - початку XX століть. Іван Денисюк відзначав, що оповідання та новели Пчілки вносили у літературу несамовитий характер, що могла виразити лише вона, і це, врешті-решт, витримало випробування часу. «Пчілчині оповідання та новели, – відзначав І. Денисюк, – вносили в літературу те своєрідне, що могла написати тільки вона, те, що, зрештою, витримало іспит часу»[17] .

Серед усіх українських літераторів Олена Пчілка найбільше приділяла увагу розвитку жанру "різдвяних" чи "святкових" оповідань.

Сама авторка писала, коли пояснювала чому надавала перевагу цьому жанрові так: «Часом редактори, мало сказати, просили, благали мене прислати їм якесь різдвяне чи новорічне оповідання і тим пояснюється те, що більшість з моїх оповіданні є або різдвяні, або новорічні»[18]. Дійсно, твори "Забавний вечір", "Чад", "Маскарад", "Три ялинки", "Збентежена вечеря", "Тарасове свято" написані на новорічно-різдвяну тематику, яку Олена Пчілка вдумливо розглядає у своїй творчості. Перші три оповідання згодом увійшли до збірки "Оповідання. І" (1907); усі ці твори легко вплітаються у новорічно-різдвяний цикл.

У своїй автобіографії Олена Пчілка зазначала, що кожне її оповідання ґрунтується на конкретному реальному події чи факті. «Таким чином «Забавний вечір», «Чад», «Маскарад» й інші твори відбили мої враження з життя провінціальної інтелігенції з часу перебування в Звягелі, Луцькому, Ковелі. Оповідання «Збентежена вечеря» відбило в

[17] *Денисюк І.* Проза малих форм Олени Пчілки // *його ж.* Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 т., 4 кн. – Львів, 2005. – Т. 1. – Кн. 2. Літературознавчі дослідження. – С. 50.
[18] Мікула О. Творчість Олени Пчілки і фольклор: монографія / передмова В. Івашківа / О. Мікула. – Ужгород : Ґражда, 2011. – 312 с.

собі де-не-де фотографічне враження з учительського життя в Гадяцькому повіті»[19]

Жанр "святкового оповідання" визначається своєрідною канонічністю та схематичністю. Основна мета цього жанру полягає в розважанні читача різноманітними святковими пригодами, які, зазвичай, завершуються щасливими подіями.

“Забавний вечір” (1885) – це оповідання, у якому розкривається соціально-психологічний аспект з новелістичним акцентом. Головні героїні, молоді дівчата, сестри, поміщицькі доньки Костецькі, в результаті заметілі відхиляються від шляху і, замість того, щоб потрапити в місто на різдвяний вечір, вимушені ночувати в простій селянській хаті.

Хоча дівчата приймаються ласкаво, з гостинністю, старшу сестру вражає низький рівень життя: несмачна вечеря, телятко під печею, хвора та худа дитина, яка скоріш за все скоро втратить можливість пити молоко, бо сім’я вирішує продати корову, щоб поборотись з боргами.

При від'їзді Ксенія залишає десять карбованців, щоб допомогти родині і уникнути продажу корови, що призвело б до тяжкостей для хворої дитини. Навіть якщо твір написано в реалістичному стилі, він несе в собі підтекст, де відчувається чудо, характерне для Різдва. Це оповідання відзначає початок ідеї єднання різних соціальних станів українського суспільства, ідею, яку Олена Пчілка розвиватиме в інших творах, таких як “Товаришки”, “Світло добра і любові”, “Три «ялинки»” та інші.

Письменниця у цьому творі використовує контраст, протиставляє багате вбрання панночок бідній селянській оселі: «Хата Пилипового дядька здалась їм таки тісненькою; просторінь, що зоставалась між столом, лавками й широким примостом, „полом”, була невеличка, а ще до того в хаті стояли кросна, з натягненою на них роботою; висіла колиска біля

[19] Пчілка О. Оповідання. З автобіографією. Харків: Рух, 1930. 288 с.(44-45)

полу; були в хаті й усякі господарські речі, як наприклад: діжа, цебрики й таке інше»[20]

У творах Олени Пчілки відзначається чітке відтворення пробудження самосвідомості народу та усвідомлення його невтомної гідності та права на повноправне місце в суспільстві. Герої її оповідань, селяни, не є покірними рабами; вони не відчувають страху перед безсиллям і бідністю, не зазнають приниження своєї людської гідності. Селяни відважно шукають правду, використовуючи доступні їм засоби, іноді вдаючись до радикальних заходів, таких як погроми панських економій, аби навести страх на панів. Цей страх, хоча і невидимий, присутній у творі, відчувають господарі та їхні гості, які не осмілилися влаштовувати святкування у власному домі.(йдеться зокрема про оповідання «Збентежена вечеря»)

«Олена Пчілка – чудовий стиліст, – оцінює її творчість письменник і літературознавець Валерій Шевчук, –вона вміє майстерно ліпити людські характери, вона вміє цікаво й докладно будувати розповідь, архітектоніка оповідань у неї непогана, хоч і не скрізь. Однак і через 90 років, які минули з часу написання тих творів, вони читаються свіжо, а це немалий факт, коли згадаємо, як часто безнадійно старіють твори навіть десятилітньої давності»[21]

Одним із дуже значущих святкових оповідань є «Чад», яке було високо оцінене Іваном Франком. Кажуть, що цей твір варто розглядати як одну з перших в українській літературі спроб критики народництва. Після прочитання цього оповідання Іван Франко висловив свої враження Олені Пчілці таким чином: «Ви перші і досі одинокі виводите в українській мові правдиву, живу конвертацію (розмову) освічених людей. Досі ми її ніде не бачили: ні у Нечуя, ні у Мирного, ні у Кониського. Всі вони дуже гарно вміють підхопити розмову селянську, але розмови освіченого товариства –

[20] Оповідання / О. Пчілка. – Київ: друк. К. Н. Милевського, **1907**. – 104 с.
[21] Денисюк 1., Скрипка Т. Дворянське гніздо Косачів. — Л., 1999.

годі... Ви перші і, як кажу, поки що одні тільки можете нам дати широкий роман на тлі соціально-політичних змагань і борб тої зароджуючої української інтелігенції, котрої такі живі зразки видно і в «Світлі» і в «Чаді».»[22]

У «Чаді» Андрій Покорський, панський син, є антиподом образу Ксені. Він закоханий у красуню-служницю Лукію і призначив їй побачення. Однак під час різдвяного балу він потрапляє у обійми чаду від чар панни Лени Заборовської і забуває про сільську дівчину, яка чекає його.

Оповідання закінчується тим, що коли молоді люди потрапляють додому, зустрічають лежаче тіло біля будинку хлопця, пізніше ми дізнаємось, що це Лукія, чекаючи на зустріч з Андрієм замерзла. Спочатку усі думають, що дівчину вже не врятувати і вона загинула, але потім вона притомніє та дорікає людям навколо, що її врятували.

Ймовірно всього, вона спеціально залишилась мерзнути на морозі, бо розуміла, що пан її проміняв на іншу дівчину.

Як вже притаманно для різдвяних оповідань Олени Пчілки, цей твір закінчується на сумній ноті, без щасливого кінця. Хоча дівчина ожила, це не рятує ситуації.

Також яскравим прикладом різдвяного або є твір «Збентежена вечеря». І. Денисюк вважає, що цей «святковий матеріал є лише відправним моментом, стартом у кипучу, бурхливу сучасність»[23], він пише, що це : «прояви гордості, власної гідності та непокори представників селянства під впливом революційних подій»[24].

---

[22] Франко І. Зібрання творів: У 50 т. Київ, 1986. Т. 49.
[23] Денисюк І. Проза „малих форм” Олени Пчілки / І. Денисюк // Українське літературознавство. – Львів, 1970. – Вип. 10. – С. 106
[24] Денисюк І. Проза „малих форм” Олени Пчілки / І. Денисюк // Українське літературознавство. – Львів, 1970. – Вип. 10. – С. 106

У оповіданні описано ситуацію, що відбулася на Святвечір зі звичайним хлопчиком Омельком, який мав намір йти з кутею до своїх хрещених. Текст складено відповідно до улюбленого принципу висвітлення протилежностей. Цю характерну особливість твору відзначила О. Мікула: «Відтак композиція-антитеза стала основою емоційної атмосфери оповідання, бо принесла у розповідь елемент драматизму й динамізму»[25]. Мені здається, що використання цього принципу дало можливість реалізувати прийом «двоїстості», який найбільш повно виявився в світогляді героїв, їхніх вчинках і почуттях. Цей структурний принцип лежить в основі різдвяних оповідань Олени Пчілки, які в основному були написані за замовленням журналу «Зоря».

Два різні світи, що простежуються у творі письменниці, абсолютно протилежні один одному. Перший - це світ багатих, до якого належала хрещена мати Омелька. Другий - це світ селянина-бунтівника, ким був хрещений батько хлопчика. У будинку паничів хлопчину зустріли холодно, глузуючи й насміхаючись з нього та його імені. Але теплий прийом батька Свирида викликає уявлення про те, що хлопчика тут приймають з теплом та приязню. «„А, здоров, синку, здоров! – гукнув він. – Се ти з вечерею? От так спасибі!.. Дякую кумі, що таки не забула за мене… Ну, сідай, одпочинь! Де б пак тебе посадить?»[26] Після повернення додому хлопець вирішив перевірити, чи вже з’їла його приготовану вечерю сім’я панів. Проте, почувши насмішки та глузування від них, він був настільки обурений, що рішуче відповів дією: сильно викинув через вікно п'ятак, отриманий від хрещеної під час візиту. Ця ситуація глибоко сиділа в ньому, і він довго не міг прийти до спокою. Прийшовши додому, розчарований хлопець почав розповідати батькам про нещасливий епізод,

[25] Мікула О. Творчість Олени Пчілки і фольклор: монографія / передмова В. Івашківа / О. Мікула. – Ужгород : Ґражда, 2011. – с. 33
[26] Пчілка Олена. Твори / Олена Пчілка. – К. : Дніпро, 1988. – с.334

який трапився з ним. Незважаючи на сльози, Омелько залишався вірним своїм переконанням.

Варто відзначити спосіб розповіді, адже письменниця спеціально вдається до простої «народної» мови, щоб максимально налагодити зв'язок з тим, хто читає оповідання : «Звісно, пани говорили по-панськи, це вже я так переказую, по-простому»[27].

Різдвяного «чуда» не сталось, пани не прийняли своєї помилки, хрещена не прийшла просити пробачення за скоєний вчинок та й оповідання закінчується на моменті, коли хлопчик залишається наодинці зі своїми емоціями розчарування та глибокої образи.

«Маскарад» - це сімейний «образок»(іншим словом кородка розповідь), який розглядає події міського життя у Києві. Головна героїня - молода жінка, пані Олександра, мати двох дітей, не відчуває тепла та розкішного сімейного затишку. Вона відчуває себе самотньою і пригніченою, оскільки її чоловік, пан Костянтин, залишив її саму вдома на Водохреща. Сюжет обертається навколо того, як Олександра потрапляє на маскарад і впізнає свого чоловіка, який активно спілкується з жінкою в масці. Збентежена і засмучена, вона залишає йому свою стрічку з маскарадного костюма і повертається додому. Проте виявляється, що маскарад був лише сном, який вона розповіла чоловікові після його повернення.

Письменниця не розкриває таємницю маскараду, залишаючи це невирішеним для читача. Вона приховує цю таємницю, звертаючись до читача: «На цьому закінчується наше оповідання. Все це було лише сном - і годі... - Ну, а щодо пана? - запитаєте ви. - А що з паном? Чи він був на маскараді? В нього було достатньо часу та можливостей піти на маскарад; але чи він був там? - От, цього я не знаю!.. Він сказав своїй дружині, що

[27] Пчілка Олена. Твори / Олена Пчілка. – К. : Дніпро, 1988. – с.338

його там не було... А чи правду він говорив своїй дружині, ось це вже питання!» [28].

Порівняно з «Забавним вечором», де, незважаючи на темне тло селянської хати, панує світлий настрій, в «Маскараді» різдвяна атмосфера співіснує з гіркою іронією та сатирою.

Олена Пчілка вкладала структурний принцип протиставлення в основу своїх різдвяних оповідань, що часто зустрічається в усній народній творчості. Цей композиційний прийом використовувався письменницею для відображення вчинків героїв та виокремлення характерних рис їх особистості. Пчілка обирала усну форму оповіді та передавала авторство оповідачеві з народу. Такий підхід вона обирала з метою установлення тісного зв'язку з читачем та створення ефекту максимальної життєвої правдоподібності, як це було в оповіданні «Збентежена вечеря».

Варто відзначити ще один творчий доробок письменниці, а саме оповідання «Сосонка». На мою думку, цей твір найбільш схожий саме до казок для дітей, де й вирізняється життєва мудрість та мораль.

Події у ньому крутяться навколо Сосни, що на початку твору є гордою і самозакоханою, яку рубають для того, щоб прикрасити дім на Різдво. Спочатку вона радісна, бо її прикрашають та любуються її красою, але після цього розчаровується, адже коли свято закінчується, її виставляють на двір.

Вкінці твору її ставлять біля дороги, як вказівник і це рятує малого хлопчика від замерзлої смерті. Далі вона продовжує вихваляти себе, але вже дійсно за заслугу.

[28] Оповідання / О. Пчілка. – Київ: друк. К. Н. Милевського, **1907**. – 104 с.

Твір закінчується дивом, адже якби то дерево порубали на дрова, хлопчик би замерз. Цей сюжет, окрім того, що події відбуваються зимою, дійсно дуже схожий на класичний сюжет різдвяного оповідання.

Олена Косач вивчає етичні, психологічні і соціальні аспекти, що викликали, викликають і завжди будуть викликати інтерес серед людей. Вона розглядає суперечності, які розділяли інтелігенцію і звичайний народ, висвітлює шкідливість поривів, пасивність і егоїзм української інтелігенції, а також її силу в боротьбі. Враховуючи нові теми, зацікавленість характерами героїв та їх соціальним статусом, Олена Пчілка особливим чином наближається до аналізу внутрішнього світу людини, який вона розкриває у всій його мінливості. Духовне життя особистості представлене різноманітними фасетами, кожна з яких має свою естетичну істину. Це формує неповторний, оригінальний стиль письменниці і дозволяє розглядати людину з різних позицій, отримуючи глибше розуміння закономірностей її внутрішнього світу.

У творах Олени Пчілки спостерігається вражаюча «органічна рівновага» між авторським баченням та реальністю. Реальний світ, здається, одночасно виражає концепцію самої письменниці. У результаті виникає враження, ніби відображений матеріал є об'єктивним існуванням, незалежним від особистого погляду автора.

Творча спадщина письменниці, хоч і зазнала вилучення тоталітарним режимом, знову звертається до читача. Її оповідання залишаються актуальними й в сучасності. Завдяки своїм прозовим творам невеликих форм, Олена Пчілка розширювала горизонти української літератури як тематично, так і стилістично.

Отже, Олена Пчілка дійсно написала багато творів з різдвяною тематикою, але кожен з них відрізняється один від одного сюжетними зворотами та несподіваними закінченнями. Здавалося б , що ці твори

зважаючи на свій жанр мають закінчуватись щасливим кінцем, але Олена Пчілка вражає своєю різноманітністю закінчень.

2.2. «Морозенко» Панаса Мирного

Панас Мирний, бажаючи відобразити невдачі своїх співвітчизників, створював меланхолійні наративи про селянське життя.

У попередньому столітті було звичайно виходити в пресі з новорічними оповіданнями, які завжди закінчувалися щасливо. В цьому ж жанрі спробував свої сили і Панас Мирний, проте його твір виділявся серед інших своєю неподібністю.

У оповіданні «Морозенко» (1885) розкривається трагічний сценарій, що стосується невдач у житті семирічного Пилипка та його матері, Катрі Зайчихи. Після короткого перебування в місті вона повертається до свого рідного села, де народжує незаконного сина. Тема неприязного кохання, яка вже неодноразово з'являлася у творчості українських літераторів, знаходить своє втілення у творчості Панаса Мирного. Його індивідуальний погляд продовжує літературні традиції, що належать Григорію Квітці-Основ'яненку, Тарасу Шевченку та іншим письменникам.

Катря разом із своїм сином Пилипком проживає у важких умовах бідності. Виникла нагальна нестача борошна, і немає звідки позичити. Хоча можна продати кожушину, але тоді, як уникнути безробіття для Катрі? Бідній жінці сумно, оскільки вона не здатна нагодувати сина хоча б перед святами. Тим часом, коли мати переживала, Пилипко вже розмислив вихід: потрібно звернутися до хрещеного батька, який можливо надасть харчі, ковбаси та, можливо, навіть гроші.

Панас Мирний з приязню передає зовнішність Пилипка: у хлопчика виразне обличчя, ясні блакитні очі та білі кучері, які автор порівнює з льоном.

Пилипко відчував невмирущий біль, бачачи горе та сльози своєї матері. Він вже вирішив для себе, що він все одно піде, але найскладніше було вибратися з хати, щоб мати не помітила.

Довга дорога та мороз не лякали хлопчика. Однак він боявся Морозенка, господаря зимового лісу, хоча було цікаво: який він справжній? Колись мати розповідала, що Морозенко — це старий дідуган із білою бородою, сніжною головою та бородою з бурульок. Пилипкові було лячно, але любов до матері перемогла. Здається, що перед ним стояло темне страшило з чорними корявими ногами. Дух перехоплював у нього, серце билося. Пилипко намагався вирватися, але не вдалося. Замерзаючи, він мріяв про те, щоб Морозенко відпустив його, і він благав старого. Але відповіддю був тільки сміх Морозенка... Сусіди сказали про смерть Пилипка: « Не жалкуйте, діду, малого: раніше вмерло, менше горя знатиме! — знай одно товче Катрин сусіда. Люди тільки важко зітхнули та перехрестилися. Чи не від божевільних речей Катриного сусіди?»[29].

Хто несе відповідальність за цю трагедію? Над цим можна роздумувати довго. Деякі вважають, що винен сам Пилипко, що не вислухав матір, а інші судять Катрю, яка не забезпечила достаток в хаті. Проте, також існує думка, яка теж має право на життя, дехто вважає, що корені цієї трагедії глибше. Їх слід шукати у соціальній несправедливості, що панувала тоді. Винен несправедливий суспільний лад, який породжує розбіжність між багатими і бідними, де одні купаються в розкошах, а інші стикаються з голодом. Де залишаються людяність, милосердя і справедливість?

Сам Панас Мирний ставить питання: чи Морозенко є основною причиною смерті хлопчика? Зрозуміло, ні. Винні ті, хто створив такі невитримані умови для Катрі та її сина.

[29] Панас Мирний «Морозенко» - https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=981

Письменник прагнув вражати читача, дозволяючи йому поглянути на життя пригнобленого селянства.

Автор висловлює глибоке співчуття до своєї нещасної героїні, яка не здатна надати їжу своєму єдиному синові. Бідне існування персонажів підкреслюється через відображення деталей скромного інтер'єру: «В кутку під божницею замість стола стояла узесенька примостка на чотирьох паколах, убитих в землю. Не лежало на тій примостці, як у добрих людей буває, ні хліба шматочка, ні солі дрібочка; на двох голих дошках тієї примостки чорніли тільки дірки, де були колись сучки, що повигнивали та повипадали. А вгорі з кутка виглядав невеличкий образ — не знать, святого чи святої, бо на йому малюнок потемнів, позлущувався, одні тільки чорні очі сумно визирали з пожовклого обличчя, немов скаржилися на холод та голод, що доводилося терпіти хазяїнам хати... А насупроти столу, між череватою пічкою й другою стіною, притулився піл з чотирьох тоненьких драничок, таких хистких, що вони хиталися та вгиналися й тоді, як хто до їх підходив, немов перестерігали не накладувати на їх нічого, щоб, бува, не проломилися, Та на їх і не лежало нічого — пустісінькі та голісінькі, як і та гола та дебела жердка, що висіла в кутку над полом.»[30]

Образ «довгої й родючої ниви свого безталання», який виткав у своїй творчості, виразно відтворює страдницьку «мачуху-долю» (за авторським точним визначенням) героїні Зайчихи. Вже з самого початку її життя вона зазнає лише негараздів і нещастя, ніби це єдиний вроджений плід її долі. Панас Мирний, розглядаючи цей образ, висвітлює безвихідність складної ситуації, в яку опинилася нещасна мати: «І знову невсипуща журба захопила її в свої цупкі обіймища, занудила та затрудила материне гаряче

[30] Панас Мирний «Морозенко» - https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=981

серце, заскреблася червоточиною в попеченій від горя душі, важкім гнітом навернула ясний розум»[31]

Незважаючи на усе, Катря була щасливою матір'ю. Портрет Пилипка виглядає ідеалізовано, як образ, що схожий на янгола, оскільки він відображається через призму материнських почуттів. Використання зменшено-пестливої лексики підкреслює невимірну любов Катрі до своєї дитини. «Не було тих любих назвів, щоб вона йому не прикладала, не було тих утішних слів, котрими б вона його не взивала»[32]

У жорстких висловах сусіда Катрі: «раніше вмерло, менше горя знатиме!»[33], віддзеркалюється немилосердний вирок тим реаліям, які були зовсім несправедливими.

Національна глибина оповідання виявляється не лише на рівнях ідей, тематики та образів, а також на рівні мовно-стилістичних виразів. Зокрема, автор інтенсивно користується засобами фольклорної поетики, що виявляється у використанні плеонастичних повторів: схованка-споминка, життя-страждання, мачуха-доля, горить-палає, загра-затіпається; вживанні постпозитивних епітетів: віки вічні, сніги глибокі, диво дивне. Час від часу прозаїк вдається до ритмізованої прози, що також є виявом фольклорних впливів: «На віки вічні старий зникає, занесе з собою і добре й лихе, приховає пережите й перемучене і стражданням закручене…»[34]

Фольклорна енергія передає красу молодої Катрі, передає на її обличчі, немов калину, чорне волосся, що схоже на хміль. Її молодий вигляд порівнюється з ранковою рожевою квіткою та червонобокими яблуками, а

---

[31] Мирний П. Морозенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // www. ukrlib. com. Ua / books / printthebook. php? id=69&bookid=3\.
[32] Мирний П. Морозенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // www. ukrlib. com. Ua / books / printthebook. php? id=69&bookid=3\.
[33] Мирний П. Морозенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // www. ukrlib. com. Ua / books / printthebook. php? id=69&bookid=3\.
[34] Гончар Олесь. Письменницькі роздуми: Літературно-критичні статті. – К., 1980. – С. 65.

це протилежне порівняння підкреслює витончену привабливість дівчини: «не буряковий квас, а гаряча кров дзюрчить у її жилах»[35]

І зрештою, автор використовує персонажа такого персонажа як Морозенко, що є представником української усної народної творчості. Мати, намагаючись викликати страх у Пилипка, вдається до перебільшення цього образу: його голова мов гора, вкрита снігом; борода, сплетена з довгих-передовгих бурульок; гострі зуби, що нагадують голки; крижані очі, як Волосожари, світять холодом. Здійснено вправно розкриття особливостей дитячого сприймання природи, де реальність і фантастика тісно переплітаються.

Різдвяне оповідання Панаса Мирного відрізняється від традиційного своїм трагічним кінцем, адже як було зазначено вище, «святочним» оповіданням притаманні мотиви добра, любові та злагоди.

2.3. «Ялинка» Коцюбинського

Коцюбинський виявив себе видатним художником природи, майстром пейзажу у своїх оповіданнях, які можна вважати справжніми літературними шедеврами. Він використовував імпресіоністичний підхід у зображенні природи, що було інноваційним для літератури кінця XIX - початку XX століття.

У своєму творі "Ялинка" Михайло Коцюбинський розповідає не про казкові пригоди хлопчика в передріздвяну ніч, як можна було очікувати від новорічного дитячого твору, а про реальне народне життя. Створюючи образ Василька, письменник переконливо відтворює моральні якості дитини, такі як повага до старших та сміливість. Головна ідея, яку хотів висловити автор, полягає в обов'язку кожної особи проявляти повагу, любов і підтримку своїх батьків.

---

[35] Мирний П. Морозенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // www. ukrlib. com. Ua / books / printthebook. php? id=69&bookid=3\.

Дванадцятирічний Василько – головний герой оповідання. Він є добрим, чутливим та слухняним хлопчиком, який, будучи найстаршим серед дітей у бідній селянській родині, виявляє любов і повагу до своїх батьків. Василько з повагою ставиться до болю і турбот своїх батьків, відчуваючи їхні страждання та турботи.

Василько, який є першим помічником своїх батьків, визначається також як відмінний учень у школі. За свої успіхи у навчанні він отримує від батька ялинку, яка, ростучи у саду, стає для нього не лише справжньою радістю, але й єдиною втіхою в умовах постійних фінансових труднощів. Але, навіть з такою великою втіхою, хлопчик вирішує нею пожертвувати заради хоча б тимчасового поліпшення фінансового становища своєї родини.

Слід відзначити, що усі події в розповіді відтворено через внутрішні переживання головного героя, що дозволило М. Коцюбинському докладно розкрити внутрішній світ дитини. Зокрема, у момент продажу ялинки проявилась моральна краса Василька, його почуття любові до природи та жаль за молодим розкішним деревом. Водночас видно його здатність тамувати свої бажання, розуміння без несказаних слів складної ситуації, в яку опинилась його родина: «На блакитні очі Василька набігли сльози. Йому жаль стало зеленої стрункої ялинки, що одна звеселяла зимою садок. Батько глянув на сина. Василько замовк, прочитавши у тому погляді невимовний смуток»[36]

Однією з характерних особливостей творчого стилю М. Коцюбинського є зображення природи як живої істоти, яка має власні відчуття та переживання щодо подій твору. У даному оповіданні цей аспект виявляється через призму емоцій головного героя, який сприймає ялинку як живу істоту, що активно взаємодіє з розвитком подій у оповіданні:

[36] Коцюбинський «Ялинка» - https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1055

«Яким підійшов ближче, замахнувся сокирою і вдарив по стовбурові. Ялинка затремтіла від низу до вершечка, наче злякалась несподіваного лиха, і кілька зелених глиць упало на сніг. Яким рубав, а ялинка тремтіла, як у пропасниці. Василькові здавалось, що вона от-от застогне. Аж ось деревце похилилося, хруснуло і, підтяте, впало на сніг… Василько мало не плакав з жалю»[37] - таким чином автор передав смуток хлопчика через втрату улюбленого дерева, яке було зрубане задля втіхи панів.

Складно уявити, як Василько переживає біль за ялинку. Але хлопчик, зберігаючи глибоку любов до своїх батьків, співпереживає їхньому горю і вибирає жертвувати своєю втіхою на користь родини. І хоча в його душі глибоко болісно відчувається ця драма, Василько не дозволяє собі проявляти сліз і розмірковує про причину похмурого настрою батьків. Він ставиться до своїх батьків із великою пошаною, не сумніваючись у правильності прийнятого рішення, і це смутить його ще більше, бачити обличчя рідних, що також наповнені сумом.

У творі Михайла Коцюбинського, здається, ніби сама природа стає учасницею драматичного сценарію. Зелена ялинка, неначе обдарована життям, відчуває і переживає події, що розгортаються навколо неї. Коли вона спостерігає за хлопчиком та його батьком, вона, здавалося б, висловлює свою радість. Протилежні емоції виникають, коли дерево піддається рубцю: воно відчуває біль, як людина, лякається, дрижить, і його зелена глиця схожа на сльози.

У другому епізоді оповідання, коли Василько зіткнувся з труднощами у лісі, проявилися інші аспекти його характеру: відзначена спостережливість, уважність до деталей навколишнього середовища, сміливість, рішучість у діях та розсудливість. Психологічну атмосферу переживань героя підкреслює відтворена в оповіданні природа, яка

[37] Коцюбинський «Ялинка» - https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1055

відображається у рухах і змінах оточуючого світу: «Василько заблудився. Йому було холодно і страшно. Він заплакав. Навкруги вила хуртовина, бурхав холодний вітер та крутив снігом, а в серці Василька замайоріла тепла, ясна батькова хата.»[38]

Завдяки живописному опису природи автор передає атмосферу страху, яка огорнула хлопчика у нічному зимовому лісі. Уява наляканої дитини намалювала жахливі образи: «Він глянув навкруги: здорові кострубаті дуби стояли в лісі, мов страховища, і звідусюди простягали до нього цупкі чорні гілки. Василькові здалося, що то мерці, закутані білим покривалом, простягають до нього свої руки…» [39]. Проте навіть у цій страшній обстановці хлопчик виявляє в собі сили для боротьби за своє життя, уникне небезпеки від вовків та виживе під час зимової негоди. Повернувшись додому, відчувши тепло рідної хати і знаючи, що його люблять та турбуються про нього, він згадує цей неприємний і, можливо, страшний епізод свого життя з веселим, а може, навіть гумористичним настроєм, який притаманний дітям.

В оповіданні велике значення відіграють описи зимової природи, які підсилюють відчуття тривоги та неспокою у момент, коли Василько готується до поїздки в місто. Стан погоди погіршується, коли хлопець опиняється на дорозі, що веде до темного лісу. Вітер наростає, а білі сніжні хмари закривають небо, приховуючи сонце. Під час в'їзду у ліс розгортається справжня завірюха. Лютий вітер ріже обличчя хлопця і навіть зриває йому шапку. Сніг падає так густо, що коні ледве рухаються, занурюючись у сніг. Величезні, кострубаті дуби стоять, мов страховища, розкинувши свої великі чорні гілки, неначе мерці, приховані під білими покривалами. Але найбільш лячною миттю для Василька стало те, коли він почув виїзд вовків і побачив палаючі очі, що світилися у темряві.

[38] Коцюбинський «Ялинка» - https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1055
[39] Коцюбинський «Ялинка» - https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1055

Здавалося, що природа узгоджує свої дії з цими хижаками і намірено затишує сліди. Михайло Коцюбинський, використовуючи вдалі описи зимової природи, вдало передав психологічний стан головного героя.

Відправившись у подорож, Василько нещасливо заблукав у густому лісі. Спочатку, весела краса зимової природи вразила його, але з часом ліс перетворився для Василька на темний лабіринт. Здавалося, що чорна стіна оточує хлопчика, а страшні силуети, немов руки, витягуються до нього. Василько зазнав багато пригод, втікши від вовків, потрапив до свого дядька, а згодом його батьки знайшли його.

Отож, коли дитина сприймає своє оточення і спостерігає за природою, вона намагається оживити неживі об'єкти. Перебуваючи в тісному зв'язку з природою, дитина, здавалося б, переносить себе в цей фантастичний світ, який ще не був розкритий нею, і який вона сприймає крізь "рожеве" лінзове скло своєї уяви. І цей світ взаємодіє з дитиною взаємністю

У втіленні образу Василька, Михайло Коцюбинський передав наочні моральні риси дитини, включаючи повагу до старших та сміливість. За основне висловлення письменника можна вважати необхідність для кожної особи проявляти повагу, любов і підтримку по відношенню до своїх батьків.

Це твір дарує читачеві можливість зачаруватися чарівними описами природи та дізнатися про те, як люди можуть разом існувати у гармонії. Любов і співжиття завжди слугують засобом подолання труднощів, які кидає на нас доля.

Головною думкою твору є позиція, яка полягає в тому, щоб ніколи не можна втрачати присутності духу, завжди потрібно намагатися знайти вихід зі скрутного становища.

У творі описуються наші народні традиції, приготування родини до Різдва, коляда, приготування традиційних для свята страв, зокрема куті, та й сам час свят-вечора.

Попри те, що події відбуваються у час Різдва (що є основною характеристикою різдвяних оповідань) твір зберіг у собі ще такі важливі риси, як щасливий кінець. І на фоні бідності та нещасть, простежується важливість любові, адже, як вже зазначалось вище, любов – найбільший скарб.

2.4. Михайло Косач « Різдво під Хрестом полудневим»

Людмила Сорочук, приділяючи увагу дослідженню інтелектуально-мистецьких досягнень династії Косачів у формуванні української еліти, фокусується на обдарованості у родині Лесі Українки. Спеціально визначається талант Лесиного старшого брата Михайла (в літературі відомого як Михайло Обачний) – письменника і вченого-фізика, який, на жаль, помер в досить молодому віці, не встигнувши повністю розкрити свій талант.

Михайло Косач - Український учений у галузі фізики та метеорології, літератор і перекладач, творець оповідань та наукових праць, які були опубліковані у періодичних виданнях, засновник літературного об'єднання "Плеяда" молодіжна літературно-мистецька спільнота приділяла увагу виданням, перекладам та розповсюдженню історичних знань, зокрема серед селянства. Серед визначних особистостей цього ентузіазного об'єднання виділявся Михайло, один із яскравих постатей.

Незважаючи на значні успіхи у сверах своєї праці, все-таки залишається у тіні своєї молодшої сестри - Лесі Українки.

Народився 13 липня 1869 року у Новограді-Волинському. На тих «веселих берегах» «Случі рідної» (за словами Лесі Українки) пройшло

його безтурботне дитинство. Тут, разом з Лесею, він брав участь у поважних «літературних» іграх, які властиві були лише дітям Косачів. Коли родина переїхала до Луцька, батьки відвозили старших дітей, Мішу і Лесю, на зиму до Києва для отримання освіти. Вони навчалися під керівництвом приватних вчителів за програмою чоловічої гімназії. У ті роки Михайло вже виявив надзвичайний інтерес до історії та літератури. У своїй "Автобіографії" Олена Пчілка зауважує, що Михайло дивував сім'ю своїм вибором книжок. Хоча книг було багато, він залюбки читав навіть монографії Костомарова.

В період з 1888 по 1891 роки Михайло Косач перебував у статусі студента математичного відділу фізико-математичного факультету Імператорського Київського університету Святого Володимира. Протягом цього часу в співпраці зі своєю сестрою, Лесею Українкою, та за підтримки матері Олени Пчілки вони заснували літературний гурток "Плеяда" в Києві. Головною метою гуртка було проведення читань та критики нових творів і перекладів, створення літератури для освіти, а також видання збірок із українською белетристикою, етнографічними та історичними нарисами. На жаль, амбіційні плани гуртка не були здійснені через те, що в 1889 році цензура заборонила вже підготовлені до друку збірки.

Література і історія для Михайла Косача залишалися лише приємним захопленням. Його талант проявився у зовсім іншій сфері. Лариса Косач, із невеликою дозою гумору, розповіла дядькові Михайлу Драгоманову про його племінника, як він, у свої дванадцять, захоплювався і читав про диференціали .

Далі, як студент фізико-математичного факультету, Михайло Косач навіть оцінював моральні якості своїх знайомих за рівнем математичних здібностей: висновок про нездатність до математики означав жорсткий вердикт щодо загальної незрілості особистості.

У Києві Михайло Косач зацікавився не лише математикою. Він брав участь у перекладацькій програмі "Плеяди", фіксував матеріали для "Словника української мови" (який потім був виданий у 4 томах). Студенти організовували громадську бібліотеку та закликали українських письменників надсилати свої твори. Тим часом, молодий Косач також співав у хорі Миколи Лисенка. В його архіві зберігається цікавий лист від невідомої дівчини, яка, почувши у Ботанічному саду українські пісні в виконанні Михайла, благає його про знайомство, оскільки не може забути своє захоплення.

Останнім часом, науковий і творчий спадок Михайла Косача став об'єктом дослідження вітчизняних учених, зокрема, кандидата фізико-математичних наук Володимира Шевчука та літературознавиці Лариси Мірошниченко.

Роль Михайла Косача в якості письменника і громадського діяча має велике значення в історії української культури. Його важливе листування, яке відстоює його позицію як представника української творчої еліти кінця XIX – початку XX століття, стає не тільки ключовим для розуміння творчості самого Косача, але й сприяє чіткішому уявленню про загальний контекст того часу та положення українського суспільства в межах Російської імперії.

Творчий спадок Михайла Косача хоча й невеликий за обсягом, проте вражає своєю помітністю та оригінальністю. Михайло Косач, що виступав як перспективний науковець, викладач і літератор, провів коротке, але насичене життя. Його внесок у розвиток рідної науки й культури в трудні періоди бездержавності визнають як суттєвий та важливий.

На прохання Михайла, Леся Українка склала перелік іноземних авторів, яких слід було перекласти на українську мову, і члени літературного

гуртка взялися за перекладання. У 1893 році гурток завершив свою діяльність.

Михайло Косач проводив багато часу вдома, де вчитався, захоплювався волинським фольклором та надавав робітникам маєтку цікаві наукові розповіді на різноманітні теми, які вони слухали з великим зацікавленням. Відомо, що в Колодяжному Михайло перекладав "Євангеліє" з грецької мови на українську. На той час вже існував переклад Куліша, але не з грецької. Тому, у віці 19 років, Косач висловлював критику щодо існуючого перекладу, вважаючи його неповноцінним.

Як літературний творець, Михайло Косач використовував псевдонім Михайло Обачний. Його першим твором, що не перекладався, а особисто був написаний письменником було оповідання "Різдво під Хрестом полудневим", яке було опубліковане в журналі "Зорі" у 1889 році. Це був настроєвий епізод, в якому моряк – українець і волинянин – плаває на кораблі десь біля екватора і вспоминає свою Волинь, кохану дівчину, а в його душі звучать колядки.

«О колядки! – спогадує хлопець. – Завжди вони робили на нього особливе враження, – ті величні мелодії, від котрих так і віє давньою давниною, либонь ще тою, як співалися ще прославлені пісні в честь Ладові, сонцеві ясному!»[40]

У оповіданні «Різдво під Хрестом полудневим» порушується тема «фосфоричного світіння» і неуспішної спроби втекти від рідної оселі, що завершується вигаданим божевіллям втікача і ностальгічним співом волинської колядки прямо на середині корабельної палуби.

У творі «Різдво під Хрестом полудневим», створеному Михайлом Косачем, герой використовує образ «тихих вод, ясних зір» для назви

[40] Михайло Косач «Твори. Переклади. Листи. Записи кобзарських дум»

Волині. Цей літературний твір можна розглядати як виразний гімн пристрасті та любові до рідного краю.

Юнак, що мріяв про подорожі та морські пригоди, випадково зіткнувшись з реальністю своїх мрій, вирішив прощатися з коханою дівчиною. Відкрито висловив своє переконання: «Наша Волинь, хоч і прекрасна, проте не може зрівнятися з тією красою, яку я вперше побачу в інших країнах!»[41]. Справді, в подорожі він відкрив для себе екзотичні місця, такі як перлину Індійського океану, острів Цейлон, могутню ріку Амазонку, що вливається в океан, Таїті та інші острови, як квітки, що виростають із моря.

Але одного разу, під час служби на варті, він раптово почув, як тихо завіває вітер: «Над вертепом звізда ясна Ввесь світ осіяла!..»

Цей момент викликав в нього велике враження. Голос тихої колядки вразив його душу. Він знову опинився в своєму рідному селі, серед рідних картин. Сніг, мороз, дорога, яка світиться під місяцем; у вікнах вогники. Купка людей йде дорогою, підходить до хати і там, в холодному повітрі, роззвучалася колядка. Згадуючи колядки та Різдвяну зорю, він відзначав урочистість того "святкового вечора" проти Різдва та пізньої вечері після першої зорі.

В його спогадах відбивається особливий вигляд на святкування Різдва, коли вони, діти, виходили на двір, стрибаючи на морозі та піднімаючи голови вгору, намагалися знайти зірку на блідому небі. Перше, хто побачив зірку, вбігав у хату з викликом: «Мамо! Мамо! Зірка з'явилася!». Потім всі сідали за стіл вечеряти. Під солом'яним столом шелестіла солома, на куті стояв сніп жита, і все виглядало якось незвичайно і

[41] Михайло Косач «Твори. Переклади. Листи. Записи кобзарських дум»

таємничо. Батько, глядя на дітей, питав: «Чому ви кликали мороза за стіл?».

Олена Пчілка, мати Михайла, про оповідання писала синові: «Славненька штучка, по думці й настрою, але трохи розтягнена була, і в ній було напутано трохи (колядувати не ходять і не їздять на Святий вечір, себто перед Різдвом, а тільки вже на саме Різдво). Се я справила, так що вийшло добре все! Хоть справила дуже мало, бо вважаю, що справлять можна в чужому тілько дуже мало, — іначе нема рації»[42].

«Різдво під хрестом полудневим» незвичайне оповідання. Незважаючи на те, що події відбуваються далеко від дому, через свої спогади головний герой, описуючи Різдвяні звичаї дозволяє читачеві зануритись у святкову атмосферу. Автор згадує традиційні страви, які подаються до столу в цей день(кутя), звичай з соломою під столом та згадує головний атрибут Святвечора – першу зорю.

У кожній сфері Михайло Косач успішно проявив свої таланти. Проте кожен його витік виявлявся як своєрідний початок, передача передзамовленого таланту, розквіт надії, яка так і не знайшла можливості втілитися в повноцінну творчість через короткий період його життя — всього лише 34 роки. Дев'ять новел, обсягом не більше сотні сторінок, здається, не визначають в повній мірі літературні здібності автора. Половина з чотирьох перекладів є лише уривками відомих текстів. Тринадцять записаних дум можна було б вмістити на сторінках лише невеликої брошури. Наукових статей ще менше, при цьому деякі мають схильність до мемуарного жанру. І жодна з вищезазначених областей не в силі конкурувати з обсягом "Розгорнутої біографії" Косача, яку з надзвичайною увагою і любов'ю написала Лариса Мірошниченко. Все це правда, але, як говорить латинське прислів'я, лева визнаємо по його сліду.

[42] Шляхетні українки: Есеї-парсуни. — К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2004. — 208 с.; іл. С – 20.

Справжній боєць не той, хто чисельністю, а хистом. Але чи можна назвати бійцем автора, який обрав собі псевдонім «Обачний»? Це особливо вражає порівняно з Франковим висловом про його видатну сестру як «єдиного мужчину в українській літературі». Внутрішні стратегії оптимальної поведінки виглядали не як боротьба, а скоріше як втеча чи резигнація, що створює несподіваний контраст з енергійним підходом до науки, який автор свідомо приймав.

2.5. Марко Черемшина і його різдвяна казка «Сльоза»

Видатний український літератор і суспільний діяч Марко Черемшина визнаний як обдарований майстер короткого жанру в історії української літератури на рубежі XIX і XX століть. В його творах вражає глибока соціальна наповненість, національний колорит та поетичність.

Вітчизняні літературознавці поки не вивчили повноцінно поетику Марка Черемшини, що є значущим компонентом його прозового доробку. Одиночні спроби аналізу зустрічаються в працях О. Засенка, О. Гнідана, О. Білецького, М. Зерова, А. Музичка та інших, але це питання залишається практично невивченим у літературознавстві.

Спостереження літературного критика і поета М. Зерова, щодо творчості Марка Черемшини, варто врахувати, оскільки вони підкреслюють, що основним художнім засобом письменника є використання образів. Зазначається, що відзначеною рисою творчості Черемшини є виразність образного мислення, яке активно впливає на уяву читача, зачаровує його конденсованістю та оригінальністю. Він наголошує на важливості фольклору у творах Марка Черемшини, приводить приклади голосінь та дум, які використовує у свої творах письменник. Він визнає, що вміле використання елементів народної творчості виокремлює індивідуальний стиль Марка Черемшини як висококваліфікованого новеліста.

У 1928 році виходить перша наукова робота від А. Музички під назвою «Марко Черемшина (Іван Семанюк)», де після вступного розділу, що розглядає ключову критичну літературу про Марка Черемшину та визначає основні напрямки власного дослідження, автор приступає до загального аналізу творчості письменника. Монографія детально освітлює біографію Марка Черемшини та робить огляд його літературної спадщини. Особливий інтерес викликають сторінки, присвячені ранньому періоду творчості Марка Черемшини.

У другому розділі монографії «Черемшина-імпресіоніст», А. Музичка розглядає вплив імпресіоністичної літератури на ранню творчість Черемшини, зосереджуючись, зокрема, на поезії в прозі «Листки».

А. Музичка в своїй монографії вкрай детально та захопливо розглядає особливості стилістики і ритміки Марка Черемшини, при цьому враховуючи вплив народних голосінь та колядок. Особливий акцент робиться в третьому розділі під назвою «Карби», а також в четвертому розділі, який називається «На верхів'ях творчості».

У рефераті М.Рудницького «Оригінальність Марка Черемшини» розкриваються особливості світогляду письменника, його унікальний творчий стиль та ліричні аспекти новел. Автор статті визначає спільні риси у світоглядах Л. Мартовича, В. Стефаника і Марка Черемшини, водночас підкреслюючи різницю в їхніх письменницьких методах.

Серйозним дослідженням творчого надбання Марка Черемшини є монографія О. Засенка «Марко Черемшина» (1951 р.), яка ретельно аналізує як світогляд, так і творчий шлях визначеного новеліста. Вступ детально розглядає суспільно-політичні умови на Західній Україні в кінці XIX та на початку XX століття, а також надає вичерпну біографію письменника. Засенко переходить до аналізу та характеристики творчості

Черемшини в різні періоди, розкриваючи етапи визволення молодого письменника від впливу декадентської естетики.

Існують ряд праць, приурочених творчості Марка Черемшини; проте, на сьогоднішній день, в літературознавчих дослідах не було належного теоретичного дослідження складових поетики його короткої прози. Мало уваги приділялося аспектам структури творів, їх композиції, категорій часу і простору, художнього моделювання, руху літературних течій та напрямів. Великий інтерес викликає різножанровий характер його творів, вивчення якого значно розширило б наше розуміння жанрово-стильової системи літератури на перехресті XIX і XX століть.

В рамках творчого погляду новеліста охоплює не лише література та її представники. З болем у серці він реагує на складні проблеми суспільства, виражає біль від людської байдужості, аморальності та бездуховності, а також відзначає висміювання експлуатації людини.

Ідея незалежної української державності, на думку Марка Черемшини, відповідала не тільки національним інтересам українців, але й сприяла забезпеченню інтересів інших народів.

Тривалий період часу твори Марка Черемшини зазнавали критики. Деякі дослідники вказували на нечіткість його авторської позиції у висвітленні деяких проблем, в той час як інші вважали, що творчість митця є значущим та непересічним явищем в українській літературі на рубежі XIX і XX століть. На сьогоднішній день існують праці, де висвітлюються окремі аспекти творчості Марка Черемшини, але їхній обґрунтований аналіз щодо особливостей його творчої індивідуальності, стилістичної унікальності та поетики залишається неповним.

Наслідком цього є відсутність монографій, що розглядають поетику прози митця, і, відповідно, чіткої та об'єктивної концепції його творчості в українській літературі.

Загалом, на початку своєї літературної діяльності Черемшина пише для дітей. Друкувались тоді його твори у журналі «Дзвіночок». Грицюта зазначає: « народна поезія стає для нього одним з головних джерел творчих імпульсів, мотивів, композиційних прийомів, образів, стилістичних конструкцій, частково – тем, і найбільше інтонацій»[43]

Казка «Сльоза» користується народно-поетичними витоками, хоча їхнє створення вражене впливом літературної традиції християнських легенд.

Казка, як втілення цінностей моралі та етики та є ідеальною моделлю життя, з необхідним елементом перемоги добра над злом, привертає увагу письменника. Твір «Сльоза» висвітлює тему доброти і милосердя, і автор охарактеризував його як різдвяну казку.

У творі «Сльоза» сюжет ретельно витканий навколо морально-етичних питань, зосереджуючись на цінностях доброти, милосердя та співчуття. Головна героїня, Маруся, приймає рішення вирушити в місто, щоб продати одяг свого покійного батька та закупити ліки для хворої матері, а також придбати їжу на Свят-вечір.

На шляху Марусі автор умішно розміщує традиційні перешкоди: мороз, вітер, сніг. Заради матері, що хворіє, дівчина витрачає останні сили на подолання цих труднощів. У вигляді Марусі письменник ілюструє риси самопожертви та самозречення заради коханої людини – матері.

Дівчинка втілює в собі багато моральних якостей. Вона працьовита, старанно дбає про хвору матір, хоче зробити все можливе для полегшення стану своєї матері. Письменник підкреслює важливу норму: Маруся навіть не розглядає можливість прохання про милостиню, бо вона дуже соромиться. Маруся виявляється відважною, не боїться навіть суворого морозу та можливої загибелі.

---

[43] Грицюта М. Принципи художнього зображення села в новелах Марка Черемшини // Живий у пам’яті народній. – К.: Дніпро, 1975. – С.70-78.

Автор вводить у сюжет чоловіка з холодним серцем, який не помічає розпачу Марусі. Сльоза, яку ангел вкидає в бокал багатого чоловіка, слугує каталізатором його совісті. Багач розуміє, що дівчинка потребувала допомоги, і рятує дівчинку від холодної смерті, після він займається доглядом за хворою жінкою і її дочкою.

Розповідь матері доньці про походження добра для бідних в основі створення навчальної обстановки, що виокремлена на ідеї про моральність та щирість людини. Мати пояснює доньці, що цей акт доброти став можливим завдяки чуйному серцю дитини: «Дитино, саме твоє чисте серце стало причиною цієї людської ласки» [44]. Самовідданість дівчинки в спробі полегшити страждання своєї хворої матері віддзеркалюється в добрі. Виникає концепція, що володіння добром призводить до добра, і Бог втілює свою допомогу через людей з добрими серцями, а заможний повинен допомагати убогому.

Обране Різдво для подій у творі не випадкове, оскільки це свято наповнене чудесами. Сльоза, яку Маруся випускає ангел скидає у бокал багатого чоловіка, стає нагадуванням ангелові про радість свята: «Це ж вечір радості - не смутку, терпіння, смерті!»[45].

Аналізуючи твори Марка Черемшини, М. Боженко вказує, що «особлива увага до деталей, які вибухають у новелах Черемшини, є одним із важливих засобів емоційного враження на читача» [46]. Письменник із влучністю використовує символічні деталі, що надають його творам виразності та глибини.

---

[44] Черемшина Марко Новели; Посвяти Василеві Стефанику; Ранні твори; Переклади; Літературно-критичні виступи; Спогади; Автобіографія; Листи. - К.: Наукова думка, 1987. - 269 с.
[45] Черемшина Марко Новели; Посвяти Василеві Стефанику; Ранні твори; Переклади; Літературно-критичні виступи; Спогади; Автобіографія; Листи. - К.: Наукова думка, 1987. - 268 с.
[46] Боженко М. Марко Черемшина - майстер художньої деталі // Українська мова та література в школі. - 1977. - № 4. - С.27.

Сльоза Марусі уособлює чистоту, і, згідно народної символіки, вона служить засобом очищення від гріхів, смутку і горя. Її трансформація надає особливого смислу, перетворюючись у сніжинку, яка плавно опускається на руку ангела, тане в його долоні, а потім потрапляє у вино, додаючи йому несподівано гіркий присмак. Багатий чоловік помічає цю непересічну деталь і вбачає в ній своєрідне нагадування про дівчинку на дорозі. На відміну від мотиву у «Сніговій королеві» Андерсена, де кришталевий шматок тролів робив людину бездушною і байдужою, сльоза в творі Марка Черемшини зробить людину вразливішою та викличе в ній найкращі почуття.

Вино, у свою чергу, виступає символом урочистості та свята. Автор майстерно використовує цю деталь: сльоза, що капає у вино, додає йому несподівано гіркий присмак. Замерзла сльоза з'являється разом із сніжинками в зимовому святковому пейзажі, створюючи чарівну атмосферу: «Хмарне небо вже уповнилося чорним покровом. В селі веселощі і гомін. Вечірні світла так і сяють на багатих столах. Різдвяний ангел летить від хати до хати із подарунками на крилах. Сніг мелеться, і його білі пластинки танцюють у повітрі. Ангелові це байдуже. Він непристосований до води і вогню. Тому він здивований, побачивши велику білу сніжинку на своїй ніжній ручці»[47]. Цей пейзаж робить чарівну обстановку твору, що поєднує незвичайний час, тобто свято з традиційним простором. Наприклад, що на Різдво сніжить та морозяно.

Теплий дім багача стає обгородженою атмосферою добра, яка вдихає йому натхнення для вчинення добрих справ. Яскравий вечір у родинному колі відзначається як протилежність холодному вечірньому пейзажу.

---

[47] Черемшина Марко Новели; Посвяти Василеві Стефанику; Ранні твори; Переклади; Літературно-критичні виступи; Спогади; Автобіографія; Листи. - К.: Наукова думка, 1987. - 267 с.

Село, з його багатими традиціями, живило творчість письменника, який вважав, що «село саме знає, що є справжнє, а що ніби-то божевільне, так само, як воно відзначає, що є погане і що є прекрасне». Марко Черемшина вірив у світлу народну душу, що живе згідно з законами добра, тому морально-етичні питання посідали основне місце у його творах.

Жанр Різдвяної казки в творчості Марка Черемшини вражає високим ступенем емоційності, морально-етичними розглядами та стійкою символікою (такою як сльоза та вино). Твір, ґрунтований на реальних подіях, залучає фантастичні елементи (ангел, чарівна дія сльози), і підзаголовок «різдвяна» (казка) слід розглядати як вказівку на час подій, що розгортаються у казці "Сльоза". Ці елементи об'єднують казку Марка Черемшини «Сльоза» з різдвяним жанром.

2.6. «Ясновельможний сват» М. Грушевський

Михайло Грушевський відзначається не тільки як перший Президент Української Республіки та видатний історик, але й як видатний письменник, етнограф та публіцист. Окрім цього, йому належать інші вагомі титули, такі як керівник наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові, голова Українського наукового товариства у Києві, а також засновник «Літературно-наукового вісника». Михайло Грушевський взяв участь у створенні і роботі Української Академії наук, де займав посаду академіка. Його діяльність здобула не лише Всеукраїнське, але й міжнародне визнання.

Важливим твором Михайла Грушевського є його обширна «Історія України-Руси», яка охоплює десять томів. У цьому великому дослідженні вчений розглядає початки Української держави, охоплюючи період, що передував Київській Русі.

Визначною подією в історії стала незавершена «Історія української літератури», яку Михайло Грушевський планував створити.

За висловами професора Д.Чижевського, він є «вченим європейським», озброєним знаннями європейської літератури, що є невід'ємною передумовою для вивчення української літератури та фольклору.

Грушевський залишив нам і свої літературні твори. Усю його прозу та дві драми об'єднано в збірці під назвою «Під зорями», яка була опублікована у 1928 році.

Творча спадщина М. Грушевського неперервно привертає увагу вчених літературознавців і істориків. Цьому питанню приділяють увагу такі вчені, як Г. Бурлака, І. Верба, Л. І. Винар, І. Б. Гірич, С. М. Кіржайєв, С. Кульчицький, І. В. Шостак, а також інші науковці, які взялися за дослідження та розкриття різних аспектів та значень його творчості.

Михайло Сергійович Грушевський вивчав та аналізував обширний обсяг архівних документів та наукових робіт під час збору матеріалу для своїх творів. У своїх працях він вільно користується історичними джерелами, вміло переплітає реальні історичні події та реальних історичних постатей з художнім вигадуванням.

Сюжет реальних подій та історичних постатей виткано майстерно, переплітаючи його з художнім домислом. Глибоке відчуття духу зображеної епохи та знання тогочасних побутових деталей дозволяють створити не лише твір, відзначений художньою вправністю, але й історично вірний.

Твір «Ясновельможний сват» розглядає події середини XVII століття, які розгорталися в Україні під час гетьманування Богдана Хмельницького. Основний акцент робиться на повстанні проти панування шляхти. Цей твір дозволяє читачеві відстежити великі трансформації у державному устрої на прикладі однієї родини.

У цьому творі основний акцент розміщений на молодому хлопці, який вибрав шлях воїна, обмінявши своє піднесене пір'я на меч. Він відмовився від перспектив у сфері науки та релігії, вважаючи, що це не порятунок для України. Молодий чоловік вважає, що для патріота це єдиний слушний вчинок, і будь-які коливання в цьому питанні здаються зайвими. Однак йому доводиться враховувати погрозу отця Кирила, який загрожує не дати йому одружитися з будь-якою Настею, якщо Гриць приєднається до козаків. Навіть ці обставини не зупиняють молодого чоловіка, і в подальшому він буде винагороджений сторицею.

Всі ключові персонажі у цьому сюжеті є вигаданими. Однак, ситуація не є такою простою: хоча історія кохання є вигаданою, проте М. С. Грушевський вказує на конкретний козацький реєстр 1649 року, де, здається, зазначено Грицька Піщенка як київського сотника. В цьому реєстрі дійсно фігурує згаданий київський сотник. Крім того, у творі також згадуються історичні особистості, такі як Богдан Хмельницький, Йов Борецький, Іван Виговський, Сильвестр Кос, Антон Жданович та інші, які були реальними історичними постатями.

Оповідь розгортається настільки природно, що читач вбирається в тогочасні події і легко готовий повірити авторові. Завершальне переконання у достовірності описаного підкріплене звертанням до козацького реєстру 1649 р., де, за його словами, внесено відомості про Грицька Піщенка як київського сотника.

Романтична історія любові між Грицьком Піщенком та Настею вплетена у барвисту стрічку реальних подій. Письменник історично відтворює не лише військові події, але й розкриває перед читачем обрядовий побут тогочасної епохи. Читач отримує змогу ознайомитися з традиціями гостювання у територіальних палатах під час служби Хмельницького. Такі гостинці включають у себе різноманітні страви, від горілки та закусок до

вишуканих страв, які описані докладно із зазначенням різних деталей, таких як пампушки з часником та особлива яєчня з різними травами.

Крім того, автор розкриває характеристику героїв за допомогою їхнього вбрання. Наприклад, Грицько Піщенко з'являється в тихенькому синьому жупані, підперезаний турецьким шалевим поясом, озброєний кованою шаблею. Ці деталі вдало передають атмосферу тогочасної епохи та окреслюють особливості персонажів.

Сюжет оповідання відтворює події, що тісно вплетені в історію України, відтінюючи реальність країни з першої фрази твору: Був вечір 30 грудня 1647 року, і завершуючи зазначенням дати заключної сцени – 28 грудня 1648 р.. Автор утримує читача в обізнаності з подіями війни, які відбувалися в реальності, надаючи деталі про важливі етапи конфлікту, або про рішення коронного гетьмана Потоцького та реакцію короля Володислава на події.

Письменник вплітає в текст історичні документи та цитати, розповідаючи про події, що розгорталися в реальному житті. Наприклад, вказує на вістку про вибір короля та листа нового короля Яна Казимира до Хмельницького, де зазначається вдячність за його підтримку та обіцянка виконати вимоги козаків. Також автор передає команду Хмельницького бити гарматами на "віват" новому королю та відкликання козацького війська з Замостя.

Спочатку, читаючи твір, може здатися, що оповідання не має жодного стосунку до різдвяного, окрім першої згадки про те, відколи почалась розповідь : вечір 30 грудня. А ми пам’ятаємо, що однією з основних рис різдвяних оповідань є час розвитку подій – зима.

Далі події розгортаються протягом року і оповідання більше схоже на історичне, без жодної згадки Різдва чи свята.

Вже у другій частині твору, під час того, як події починають розвиватися зимою , автор вперше згадує про святий вечір та головну страву Різдва – кутю.

«Чи ж позволите цього року бодай на кутю прийти, як давніше? — спитав козак.

— Приходь, хто ж тобі боронить? Тільки мені все шкода... — відповів отець Кирило, прощаючись з ним.»[48]

Після цього моменту усі події відбуватимуться протягом різдвяних свят, що й надає «Ясновельможному свату» рис святочного оповідання.

У тексті ми можемо виявити відзначення різдвяних обрядів та звичаїв, що надає оповіданню елемент аутентичності та пов'язаності з українською культурою. Тож детальніше можна обговорити обрядові страви, які автор детально описує. Зі страв, які подавались на сам святий вечір у домі отця Кирила, ми дізнаємось лише про кутю. Але згодом Михайло Грушевський розповідає про кожну страву, яка подавалась на свято Святого Федора Начертаного(це через кілька днів після святого вечора) : «Це було щось посереднє між обідом і перекускою: подали горілки і при них солодкі закуски, пампушки з часником — на фундамент, далі — особливу якусь яєчню з ріжними травами, якої теперішні господині зовсім не знають, залиту мигдалевим оршадом рибу-осетрину з шафрановим, улюбленим в ті часи соусом; пили горілки, мед, пиво й різні вина — і привезені, й місцеві: в Києві тоді було багато винограду, особливо на монастирських і церковних грунтах» [49]

У цьому списку ми бачимо багато алкогольних напоїв, що вже можна було вживати, адже піст закінчувався після святого вечора.

[48] Ясновельможний сват
[49] Ясновельможний сват

Далі автор згадує про один з звичаїв прийому гостей під час Різдвяних свят. Коли Богдан Хмельницький приїжджає з сватами до дому отця Кирила його зустрічають з пляшками горілки, і після того, як вони випили, чоловіками дають закусити, але не як прийнято солодощі, а смажену ковбасу, як зазначає письменник «по-різдвяному».

Також, на мою думку, у творі присутня ще одна важлива риса, що притаманна різдвяним оповіданням: диво, яке відбувається у час Різдва.

Звичайно, це не щось чарівне, як звикло відбувається у різдвяних казках, але зважаючи на те, що головний герой твору протягом усієї розповіді бажає воз'єднатися з коханою дівчиною і вже опускає руки, бо батько не поступається своїм принципам та жодним чином не збирається віддавати дочку за козака, саме під час Різдвяних свят, ніби подарунок Господній, з'являється Богдан Хмельницький, який обіцяє все налагодити.

І дійсно так стається, Богдан бере все в свої руки та без попередження хлопця йде свататися до впертого батька, а останній у свою чергу не сміє відмовляти гетьману та дає дозвіл на одруження молодої пари.

В кінці оповідання "Ясновельможний сват" важливо відзначити, що всі герої залишились щасливі, що є характерною рисою різдвяних оповідань. Це створює атмосферу добра та святкового настрою, що є ключовим елементом різдвяних творів. Щасливе завершення додає оптимізму та радості, підкреслюючи важливість родинних цінностей та взаєморозуміння, особливо в різдвяний час. Таке завершення оповідання відображає традиції різдвяного жанру, де закінчення пов'язане з радісними та щасливими моментами для героїв, що відзначають найсвітліші аспекти людського життя.

У кінці автор сам зазначає, що розповідь є різдвяною : «От яка достовірна історія сталася 28 грудня 1648 року. Про дальше нема чого довго розказувати. Перед заговінами було весілля. Сильно там гуляли.

Велика біда була курячому, гусячому роду. Отець Кирило справив добрий посаг доні, але не прийшлося тому добру красуватись на возі, їдучи до нової хати, бо зять пішов у прийми. Грицько справді дістав зараз київське сотниківство, і в козацькім реєстрі 1649 р. може кожний цікавий і тепер його прочитати на чолі київської сотні. Оце все — що Грицько зостався в Києві і мав мешкати при тестю, — трохи помирило отця Кирила з своєю долею; хоч, розуміється, далеко ліпше було б, якби Грицько не зрадив богословію й по тестеві перейняв парафію й бібліотеку.

Але тоді не було б і цієї достовірної різдвяної історії.»[50]

Оповідання "Ясновельможний сват" можна характеризувати як історичне, оскільки воно базується на реальних історичних подіях та фактах. Проте, слід визнати, що в тексті присутні численні риси різдвяного оповідання, які визначають його особливий характер. Різдвяні мотиви, атмосфера тепла та добра, а також щасливе завершення для героїв створюють святковий настрій, який є характерним для різдвяних оповідань. Таким чином, "Ясновельможний сват" вирізняється унікальним поєднанням історичного контексту та різдвяної тематики, що робить його цікавим та багатогранним твором.

[50] Ясновельможний сват

ВИСНОВКИ

Поява різдвяного оповідання в якості окремого жанру стало справжнім творчим проривом для українських письменників 19 століття, розкриваючи перед ними нові можливості та перспективи. Письменницька обдарованість виявилася особливо ефективною в цьому жанрі, дозволяючи авторам виражати національний колорит та уособлювати українські традиції через призму святкових обрядів та подій Різдва.

Українське різдвяне оповідання, як інші твори цього жанру, відзначається особливою атмосферою свята та тепла. Вони часто вбирають у себе різноманітні різдвяні обряди, традиції та мотиви, надаючи читачеві можливість зануритися у чарівну атмосферу Різдва.

Вони також часто вражають глибоким патріотизмом та повагою до традицій і національних цінностей. Вони можуть бути сповнені героїчних вчинків, різдвяних див, а також моралі та навчань, які нерідко вирізняються високою етичною складовою.

Здавна сакральна сутність Різдва, яка визначає його як одне з найбільш значущих християнських свят, слугувала невичерпним джерелом для творчості письменників. Але в сучасній українській літературі жанр різдвяного оповідання отримує нові відтінки і властивості, виходячи за межі традицій та надаючи йому особливий характер.

Зазвичай різдвяні оповідання пропонують читачам щасливі закінчення, об'єднуючи персонажів та надаючи їм радісну долю на тлі святкового часу. Такі твори виступають важливою частиною літературної спадщини, що сприяє збереженню і передачі українських традицій і цінностей через призму різдвяного свята. Чого не можна сказати про українські різдвяні оповідання.

Досліджуючи українські різдвяні оповідання, часто мені траплялись закінчення після яких на душі було сумно та холодно. Хоча традиційно

такі оповідання мали б закінчуватись інакше. Різдвяне «диво» там було відсутнє, а головні персонажі залишались наодинці з своїми відчуттями розчарування та смутку (Зокрема йдеться про деякі оповідання Олени Пчілки, Панаса Мирного «Морозенко» та ін..)

Українські різдвяні оповідання часто відзначаються живим описом традицій та звичаїв, які є унікальними для нашого регіону. Зокрема, на сторінках цих оповідань часто зустрічаються зображення різдвяного столу, де обов'язково стоїть кутя, символізуючи достаток і благополуччя. Колядники, що принесли радість та веселий спів, також стають невід'ємною частиною української різдвяної атмосфери.

Оповідання також описують традиційні елементи декору, такі як сіно під столом, що символізує простоту та зв'язок з природою. Такі деталі додають теплоти та автентичності українським різдвяним наративам, роблячи їх особливими та неповторними.

Українські різдвяні оповідання відзначались своєрідністю та виражали національний колорит, що відрізняло їх від закордонних творів.

Українські різдвяні оповідання мали в собі відгомін великої історії та національних подій, надаючи їм особливий контекст та значення. Автори акцентували увагу на теплі та родинній атмосфері, що була характерна для українських різдвяних свят.

Дослідження жанру різдвяного оповідання в Україні — це поглиблене вивчення літературного доробку, що несе в собі не лише художність, але й культурні, історичні та національні особливості українського народу. Це вивчення стає ключовим чинником збереження та відтворення культурної спадщини, що сприяє глибшому розумінню та внутрішньому відчуттю цінностей, що формують образ українця.

Різдвяні оповідання, які визначаються особливою художністю та емоційним насиченням, стають не лише джерелом культурного багатства, а й інструментом формування національної ідентичності та самосвідомості. Це не просто літературний жанр, а важливий елемент українського культурного ландшафту.

Дослідження різдвяного оповідання дозволяє розглядати традиції святкування Різдва в контексті українського народу, розкриваючи його особливості та звичаї. Крім того, цей жанр відкриває можливості для вивчення взаємодії української культури з іншими літературними традиціями, розширюючи горизонти та поглиблюючи взаєморозуміння між різними культурами.

В цілому, дослідження різдвяного оповідання в Україні визначається як необхідний і важливий етап в збереженні та розвитку культурної спадщини, взаєморозумінні та внутрішньому діалозі нації з її минулим та сучасністю.

СПИСОК ВИКОРАСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сосенко 1994: Сосенко К. Різдво – Коляда і Щедрий Вечір. – К.: Український письменник, 1994. 86-87;

2. Чижевський Д. Історія української літератури (від початків до доби реалізму. – Тернопіль: Презент, 1994. – 480 с.

3. Грушевський М. Історія української літератури: В 6 т. 9 кн. – Т.1. – К.: Либідь, 1993. – 392 с.

4. Потапенко О, Дмитренко М., Потапенко Г. Словник символів. - К.: Народознавство, 1997. - 156 с.

5. Шевчук Н.В. «Різдвяні оповіді» Ч.Діккенса у хронотопно-типологічних зв'язках: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / Наталія Шевчук. – Львів, 2001. – 20 с.

6. Трансформація різдвяної семантики як засіб художнього моделювання антисвіту в українській малій прозі ХХ ст. / С. Ленська // Філологічний дискурс: Зб. наук. праць. — 2016. — Вип. 3. — С. 59-60. — Бібліогр.:

7. Буркут І. «ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ХРОНОТОПУ РІЗДВЯНОЇ ПРОЗИ: ТЕМПОРАЛЬНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ РІЗДВЯНОГО ОПОВІДАННЯ» Слово і Час. 2012 • №11

8. Панас Мирний « Морозенко « https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=981

9. Олена Пчілка «Сосонка» - https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=62

10. «Лариса Петрівна Косач-Квітка (Леся Українка). Біографічні матеріали. Спогади. Іконографія». Київ-Нью-Йорк, 2004

11. *Денисюк І.* Проза малих форм Олени Пчілки // *його ж.* Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 т., 4 кн. – Львів, 2005. – Т. 1. – Кн. 2. Літературознавчі дослідження. – С. 50.

12. Мікула О. Творчість Олени Пчілки і фольклор: монографія / передмова В. Івашківа / О. Мікула. – Ужгород : Ґражда, 2011. – 312 с.

13. Пчілка О. Оповідання. З автобіографією. Харків: Рух, 1930. 288 с.(44-45)

14.Оповідання / О. Пчілка. – Київ: друк. К. Н. Милевського, **1907**. – 104 с.

15.Денисюк 1., Скрипка Т. Дворянське гніздо Косачів. — Л., 1999.

16.Франко І. Зібрання творів: У 50 т. Київ, 1986. Т. 49.

17.Денисюк І. Проза „малих форм” Олени Пчілки / І. Денисюк // Українське літературознавство. – Львів, 1970. – Вип. 10. – С. 106

18.Мікула О. Творчість Олени Пчілки і фольклор: монографія / передмова В. Івашківа / О. Мікула. – Ужгород : Ґражда, 2011. – с. 33

19.Пчілка Олена. Твори / Олена Пчілка. – К. : Дніпро, 1988

20.Оповідання / О. Пчілка. – Київ: друк. К. Н. Милевського, **1907**.

21.Мирний П. Морозенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // www. ukrlib. com. Ua / books / printthebook. php? id=69&bookid=3\.

22.Гончар Олесь. Письменницькі роздуми: Літературно-критичні статті. – К., 1980. – С. 65.

23.Коцюбинський «Ялинка» - https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1055

24.Михайло Косач «Твори. Переклади. Листи. Записи кобзарських дум»

25.Шляхетні українки: Есеї-парсуни. — К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2004. — 208 с.; іл. С – 20.

26.Грицюта М. Принципи художнього зображення села в новелах Марка Черемшини // Живий у пам’яті народній. – К.: Дніпро, 1975. – С.70-78.

27.Черемшина Марко Новели; Посвяти Василеві Стефанику; Ранні твори; Переклади; Літературно-критичні виступи; Спогади; Автобіографія; Листи. - К.: Наукова думка, 1987. - 268 с.

28.Боженко М. Марко Черемшина - майстер художньої деталі // Українська мова та література в школі. - 1977. - № 4. - С.27.

29.Черемшина Марко Новели; Посвяти Василеві Стефанику; Ранні твори; Переклади; Літературно-критичні виступи; Спогади; Автобіографія; Листи. - К.: Наукова думка, 1987. - 267 с.

30. М. Грушевський «Ясновельможний сват» - https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=556